فَاللّٰہُ خَیْرٌ حَافِظًا وَّھُوَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِیْنَ

کتاب مستطاب مثبت توحید جواب سوالِ ہر شقی و سعید

اعنی

ہدیۃ المرید

من تصنیف منیف

جامع معقول و منقول حاوی فروع و اصول قدوۃ الحکماء

الراسخین الظاہریۃ والباطنیۃ عمدۃ الواصلین زبدۃ الکاملین

مخزن سرائر عرفان معدن عشقِ سبحان عالیجناب مولوی

حکیم محمد خلیل الرحمٰن صاحب دام اللہ فیوضاتہم کرانوی

بتصحیح زبدۃ العلما قدوۃ العرفا جناب مولوی سید حسن

صاحب قریشی علوی صابری کلیامی منمضافات راولپنڈی

در مطبع اکبری آگرہ باہتمام مجید الدین احمد مطبوع شد

مطبع اکبری آگرہ

مین چھپائی کا قاعدہ

جن صاحبون کو کسی قسم کی کتاب عربی فارسی اُردو ہندی چھپوانی منظور ہو وہ ازراہ لطف و کرم مطبع ہذا کو مرحمت فرمائین مطبع بلا تامل نہایت شکر گذاری کے ساتھ بہت صاف اور خوشخط مناسب وقت مین اُسے چھاپ دیگا انشاء اللہ کوئی وعدہ خلافی بدمعاملگی یا کسی طرح کا دھوکا ہمارے گاہکون کو نہ ہوگا ہم اُن کی خوشنودی اور رضامندی اپنا اوّل درجہ کا فرض سمجھین گے اور خدا نے چاہا تو اُن کو کسی طرح کی شکایت نہ ہونے دیگے

نرخ چھپائی اس مطبع کا بشرطیکہ کتاب معرّی بلا نقشہ جات و تصاویر وغیرہ کتاب ہذا کے مثل کاغذ پر طبع ہو تو حسب ذیل ہی - اور اگر کتاب محشی ہو یا نقشہ جات و تصاویر وغیرہ کا التزام ہو یا کاغذ اس سے بھی عمدہ ہو یا اَور کوئی خاص اہتمام منظور ہو تو جو کچھ اُن خاص صورتون مین زیادہ صرف پڑیگا وہ اس پر اضافہ ہوگا -

(۱) اگر کتاب کی ہزار کاپیان چھپینگی تو روپیہ کے ۵۵ جزو (۳) اور پانسو جلدین لیجائینگی تو روپیہ کے ۴۵ جزو (۳۲) اگر اس سے کم چھپوانا منظور ہو تو اُس کا حساب مطبع سے دریافت ہو سکتا ہی - کاغذ کی تقطیع ۲۰ × ۲۶ مثل صفحہ ہذا کے ہوگی - سوائے اس کے اس سے چھوٹی یا اس سے بڑی تقطیع پر بھی اور اس سے کم درجہ کے کاغذ پر بھی کتابین چھپ سکتی ہین - جس کا نرخ مطبع سے معلوم ہو سکتا ہی - ہر صورت مین چھپائی کا نصف روپیہ حسب دستور مطبع پیشگی لیا جاویگا -

مجید الدین احمد

مالک و مہتمم مطبع اکبری آگرہ - محلہ نئی بستی - کٹرہ گاڑیبانان

فاللّٰہ خیرٌ حافظاً وھو ارحم الراحمین

کتاب مستطاب مثبتِ توحید جواب سوالِ ہر شقی وسعید

یعنی

ہدیۃ المرید

من تصنیفِ منیف

جامع معقول ومنقول حاوی فروع واصول قدوۃ الحکماء
الراسخین الظاہریۃ والباطنیۃ عمدۃ الواصلین زبدۃ الکاملین
مخزن سرائرِ عرفان معدنِ عشقِ سبحان عالیجناب مولوی
حکیم محمد خلیل الرحمن صاحب ادام اللہ فیوضاتہم کرانوی

بتصحیح زبدۃ العلما قدوۃ العرفا جناب مولوی سید حسن
صاحب قریشی علوی صابری کلیامی من مضافات راولپنڈی

در مطبع اکبری آگرہ باہتمام مجید الدین احمد مطبوع شد

هو الحافظ

بسم الله الرحمن الرحيم

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ ظَهَرَ بِنَفْسِهٖ عَلٰی نَفْسِهٖ بِصِفَاتِ الْكَمَالِ وَتَجَلّٰی
بِنُوْرِهٖ عَلٰی ظُهُوْرِهٖ بِتَجَلِّیَاتِ الْجَمَالِ هُوَ شَاهِدٌ وَّمَشْهُوْدٌ وَوَاجِدٌ
وَمَوْجُوْدٌ اَلْمَوْجُوْدُ مَشْهُوْدٌ بِوُجُوْدِهٖ فِی الْمَظْهَرِ الْاَتَمِّ وَالْمَشْهُوْدُ
مَوْجُوْدٌ بِشُهُوْدِهٖ فِی الْحَقِیْقَةِ الْاَعْظَمِ بِذَاتِهٖ اَحَدٌ وَّبِصِفَاتِهٖ اَحْمَدُ
هُوَ وَاحِدُ الْوُجُوْدِ مُحَمَّدُنِ الْمَحْمُوْدُ صَلْعم اٰلُهٗ نُوْرُهٗ وَاَصْحَابُهٗ
ظُهُوْرُهٗ یَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهٖ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ
وَهُوَ الْقَدِیْرُ قَادِرٌ عَلٰی اَنْ یُّحْیِیَ الْمَوْتٰی وَهِیَ رَمِیْمٌ وَالصَّبُوْرُ
صَابِرٌ بِبَلَآئِهٖ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِیْنَ وَالْحَفِیْظُ حَافِظٌ بِوَلَآئِهٖ
فَاللّٰهُ خَیْرٌ حَافِظًا وَّهُوَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِیْنَ لَهُ الْعَظَمَةُ وَالْكِبْرِیَآءُ

وَمِنْهُ وَاِلَیْهِ الْحَمْدُ وَالثَّنَاءُ لمؤلفہ رباعی

حمد و درود و لعنت ز خود بر خود ست و بس	الله بس که او ست که باقی همه هوس
ما در میان بهانه و خود کار خود کند	در کارگاهِ کن فیکون نیست هیچکس

اما بعد می گوید بندۂ هیچمدان راجی الی رحمة المنّان حکیم محمد خلیل الرحمٰن بن شیخ حکیم احمد الله خان کرانوی غفر الله ذنوبهما صدیقی نسباً حافظی الاویسی انتساباً مُسْتَدِه لیس آستانۂ فیض نشانہ قبلۂ انفس و آفاق کعبۂ علی الاطلاق حامیِ شریعت هادیِ طریقت صاحبُ الحقیقت واهبُ المعرفت معطیِ حق مظهرِ وجودِ مطلق قطبُ الموحدین غوثُ العالمین سلطان الاولیا برهان الاصفیا رهبرِ رندان سرورِ قلندران عاشقِ شطار عارفِ عیّار مطیعان را مطاع بیچارگان را متاع رفیقِ بیکسان شفیقِ گمرهان مردِ میدانِ کربت فردِ الافرادِ حقیقت مرشد الانام ملجاے خاص و عام خلیفۂ دوران محمد الزمان افضلُ الکاملین سیّدُ الواصلین مظهرِ رحمة للعالمین شیخ الثقلین محبوبِ الاعظم محبُّ الحق شیخنا و مرشدنا و مولانا پیر دستگیر حضرت خواجه محمد محمود ابو الرحمة حافظ شیخ محمد لطافت علی عثمانی الدیوبندی القادری الصابری الاویسی مَتَّعَ اللهُ الْمُرِیْدِیْنَ بِطُوْلِ بَقَائِهٖ وَ نَفَعَ اللهُ الْعَاشِقِیْنَ بِجَمَالِ لِقَائِهٖ لمؤلفہ

حق ز احمد فقر ظاهر ساخته	فقر شد با عشقِ حق افراخته
عاشق و معشوق چون هم پله دید	از دو یک میزان بجا فقط ساخته

چون مکتوب بطرزِ اسلوب کَالْوَحْیِ مِنَ السَّمَآءِ بِالْاٰ بُهْلَةِ وَالْبُهَصَاءِ در صورتِ سوال بحقائق و دقائق مالامال عبرت لِاُولِی الْاَبْصَار و حیرت لذوی الانظار از نزدِ عارفِ شهبازِ عاشقِ جهان تاز محبوبِ بارگاهِ احد جناب پیرجی شیخ ممتاز احمد صاحب قدوسی گنگوهی حافظی الاویسی سَلَّمَهُ اللهُ تَعَالیٰ مورخۂ بستم جمادی الاولیٰ سنه ۱۳۰۶ یکهزار و سه صد و شش هجری النبوی صلی الله علیه و آله و سلم رسید دل را نور

ودوح راسرورے بخشید چون تأمل کردم وپے بغور بردم آرے سبحان اللہ عجب سرّے است ربانی کہ بتصحیح عقائدِ خاص وعام بانی است ومبانی لہذا باوجودِ عدمِ فرصت ضروری دانستہ قلم بہ تسطیرِ جواب برداشتم وبہ ہدیۃ المرید موسوم داشتم مِنْهُ التَّوْفِيْقُ وَهُوَ الرَّفِيْقُ

تمہید

بدان وَفَّقَكَ اللهُ تعالٰی کہ درین سوالات غرض از ذکرِ خیرِ شیخ ومنزلت اوست پس واجب آمد کہ بگوییم بتو کہ شیخ کیست ومنزلت ودرجت او چیست تا وقایہ باشد ترا مر شناخت اورا

مقدمہ

اِعْلَمْ اَنَّ الْوُجُوْدَ الْمُطْلَقَ هُوَ ذَاتُ الْحَقِّ سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰى شَانُهٗ فَهُوَ بِاعْتِبَارِ التَّعَيُّنِ الْاَوَّلِ يُسَمّٰى بِالْوَحْدَةِ وَهِىَ الْحَقِيْقَةُ الْمُحَمَّدِيَّةُ وَلَهَا اعْتِبَارَانِ اَىْ نِسْبَةُ الْبُطُوْنِ وَهِىَ الْاَحَدِيَّةُ الْخَالِصَةُ عَنْ جَمِيْعِ النِّسَبِ وَالْاِعْتِبَارَاتِ حَتّٰى عَنِ اعْتِبَارِ نَفْىِ الْاِعْتِبَارَاتِ وَنِسْبَةُ الظُّهُوْرِ وَهِىَ الْوَاحِدِيَّةُ وَالْحَقِيْقَةُ الْاِنْسَانِيَّةُ وَاَيْضًا لَهَا نِسْبَتَانِ نِسْبَةُ الْاِتِّصَافِ بِالْكَمَالَاتِ وَنِسْبَةُ التَّلَبُّسِ بِالنَّقَائِصِ فَبِاعتبار اتصافها بالکمالات الالٰهیّة یسمّٰی الٰهًا وواجبًا وباعتبار الاسماء الرّبوبیّة لافاضتها فی الکونیات یُسمّٰی ربًّا وباعتبار اتّصافها بالنّقائص یسمّٰی کونًا وعالمًا فالحقیقة المُحمّدیّة برزخة جامعة بین

الاحديّة والواحديّة والحقيقة الانسانيّة برزخة جامعة
بين الوجوب والامكان ولذالك بوجود كمالان احدهما
كمال ذاتيّ وثانيهما كمال اسمائي فكمال الاسمائيّ من
حيث التحقق والظهور موقوف على وجود العالم والعالم
لا يتمّ ولا يكمل الا بوجود آدم لانّه هو علّة غائيّة له
فظهرت الحقيقة المحمّديّة باعتبار نسبة الظّهور الى الحقيقة
الانسانيّة بوجود آدم عليه السّلام فالآدم نسخة من
صورتي الحقّ والعالم كما قال الله تعالى انّ الله خلق آدم
على صورته او على صورة الرّحمن فهو جامع لجهتي الالوهيّة
والعبوديّة وكامل في المظهريّة قال الشيخ محي الدّين ابن
عربيّ رضي الله عنه في الفصّ الآدميّة اعلم انّ الاسماء
الالهيّة الحسنى تطلب بذواتها وجود العالم فاوجد الله
تعالى العالم جسداً مسوّى وجعل روحه آدم عليه السّلام
اعني بآدم وجود العالم الانسانيّ وعلّمه الاسماء كلّها فانّ
الرّوح يدبّر البدن بما فيه من القوى وكذلك الاسماء للانسان
الكامل بمنزلة القوى ولهذا يقال في العالم انّه الانسان
الكبير ولكن بوجود الانسان فيه وكان الانسان مختصاً
من الحضرة الالهيّة وكذالك خصّه بالصّورة فقال انّ الله
خلق آدم على صورته وفي رواية على صورة الرّحمن وجعله الله
العين المقصودة من العالم كالنّفس النّاطقة من الشّخص
الانسانيّ ولهذا تخرب الدّنيا بزواله وتنتقل العمارة الى

الآخِرَةِ مِنْ اَجْلِهٖ فَهُوَ الْاَوَّلُ بِالْقَصْدِ وَالْاٰخِرُ بِالْاِيْجَادِ وَ
الظَّاهِرُ بِالصُّوْرَةِ وَالْبَاطِنُ بِالسُّوْرَةِ اى الْمَنْزِلَةِ انتهى قوله
وَبِذٰلِكَ الْوَجْهِ جَعَلَهُ اللّٰهُ خَلِيْفَةً فِىْ خَلْقِهٖ لِاَنَّهٗ هُوَ رَبٌّ
لِلْعَالَمِ مِنْ جِهَةِ الْمَرْتَبَةِ الرَّبُوْبِيَّةِ وَعَبْدٌ لِلْحَقِّ مِنْ جِهَةِ
الْمَرْتَبَةِ الْعُبُوْدِيَّةِ فَيَاْخُذُ عَنْ حَضْرَةِ الْاَسْمَاءِ مِنْ جِهَةِ
الرَّبُوْبِيَّةِ مَا يَطْلُبُهُ الرَّعَايَا وَيُبَلِّغُهٗ مِنْ جِهَةِ عُبُوْدِيَّتِهٖ اِلَيْهِمْ
لِاَنَّ اَمْرَ الْخِلَافَةِ يَتِمُّ مِنْ هَاتَيْنِ الْجِهَتَيْنِ وَجَعَلَ اَبْنَاءَهٗ
الْكَامِلِيْنَ مِنَ الْاَنْبِيَاءِ وَالْاَوْلِيَاءِ خُلَفَاءَ بِالْخِلَافَةِ الْعُظْمٰى
قَالَ غوث الاعظم رضى الله عنه فَمَا مِنْ نَبِىٍّ اِلَّا وَلَهٗ صَاحِبٌ
يَهْتَدِىْ بِهُدَاهُ وَيَقْتَفِىْ اَثَرَهٗ وَيَتَّبِعُ مَذْهَبَهٗ وَيَهْدِىْ هَدْيَهٗ
ثُمَّ يَخْلُفُهٗ مَكَانَهٗ وَيَقُوْمُ مَقَامَهٗ كَمُوْسٰى بن عمران وَغُلَامِهٖ
وَابْنِ اُخْتِهٖ يُوْشَعَ بن نونٍ عليه السلام والحواريين مع عيسى
عليه السلام وابى بكر وعمر رضى الله عنهما مع النبى صلى الله عليه وسلم وكذلك
عثمان وعلى رضى الله عنهما وَسَائِرُ الصَّحَابَةِ رضى الله عنهم وَمَا زَالَتِ الاولياءُ والصلحاء يقولون
والابدال كذالك من بين استاذٍ وتلميذٍ كالحسن البصرى و
تلميذه عتبة بن الغلام وسرى السقطى وغلامه وابن اخته
ابى القاسم الجنيدِ وغيرهم مما يطول شرحه فَالْمَشَائِخُ هُمُ الطَّرِيْقُ
اِلَى اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ وَالْاَدِلَّاءُ عَلَيْهِ وَالْبَابُ الَّذِىْ يُدْخَلُ مِنْهُ اِلَيْهِ
فَلَابُدَّ لِكُلِّ مُرِيْدٍ لِلّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ شَيْخٍ انتهى قوله وَلَا شَكَّ
فِيْمَا مَرَّ مِنْ زَمَانِ اٰدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ اِلٰى زَمَانِ خَاتَمِ النَّبِيِّيْنَ
كَانَ زَمَانًا مِنَ النُّبُوَّةِ لِذٰلِكَ سُمُّوْا خُلَفَاءُهٗ اَنْبِيَاءَ وَمَا يَمُرُّ

مِنْ زَمَانِ خَاتَمِ النَّبِيِّيْنَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ يَكُوْنُ زَمَانًا مِنَ
الْوَلَايَةِ لِذٰلِكَ سُمُّوْا خُلَفَاءُهٗ شُيُوْخًا لِاَنَّ اسْمَ النَّبِيِّ
وَالشَّيْخِ مَقُوْلٌ عَلٰى مَنْ لَهٗ فِى اسْتِعْدَادِهِ الْاَزَلِيِّ اِقْتِضَاءُ النُّبُوَّةِ
اَىْ دَعْوَةُ الْخَلْقِ اِلَى الْحَقِّ كَمَا قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم
اَلشَّيْخُ فِىْ قَوْمِهٖ كَالنَّبِيِّ فِىْ اُمَّتِهٖ لِذٰلِكَ لَا يُطْلَقُ اِسْمُ الشَّيْخِ
اِلَّا عَلَى الْخُلَفَاءِ الْكَامِلِيْنَ الَّذِيْنَ هُمْ اتَّصَلُوْا بِسِلْسِلَةٍ فَتَّهُم
اتصالًا صحيحًا بِسَنَدِ المجاز الى النبى المجاز وشرط الاسناد فيهما ما يكون من الحقيقة
والمجاز معًا او انفرادًا فالشَّيْخُ انسان كاملٌ وَهُوَ بصفاتِ الالٰهى شاملٌ
ولاعتباراتِ الكونى حَامِلٌ ومنهم من هو على قدم الانبياء السَّابقين
فهو كالنبى من الانبياءِ الاوّلين كما قال النبى صلى الله عليه واله وسلم
عُلَمَاءُ اُمَّتِىْ كَاَنْبِيَاءِ بَنِىْ اِسْرَائِيْلَ اى اولياء امتى ومنزلتهم ودرجتهم
واقد ميتهم كمنزلتهم ودرجتهم واقد ميتهم بينهم ومنهم من هو
على قدم نبيّنا ورسولنا صلعم فهو محمدٌ عليه الصلوٰة والسّلام
بالنيابته يقال له فى الاصطلاح العارفين محمد الزّمان لانه
هو مظهرُ الاتمّ من مظاهرِ الحقيقةِ المُحَمَّدِيَّة كما قال النبى
صلى الله عليه وسلم يكون فى امتى رجالٌ منزلتهم كمنزلتى يَوْمَ
الْقِيَامَة فمنزلته ودرجته كمنزلة نبينا ودرجة رسولنا وسيدنا
ومولانا محمدٍ عليه الصلوٰة والسّلام ظِلًّا وَلَا يَكُوْنُ الْاَرْضُ خَالِيًا
عَنْهُمْ فِىْ اَىِّ اَزْمِنَةٍ كَانَتْ مِنْ زَمَانِ اٰدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ اِلٰى اَنْ
تَقُوْمَ السَّاعَةُ لِاَنَّهٗ هِىَ سُنَّةُ اللّٰهِ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيْلًا
قال غوث الثقلين رضى الله عنه وَلْيَتَحَقَّقْ بِاَنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ

اَجْرَی العَادَۃَ بِاَنْ یَکُوْنَ فِی الْاَرْضِ شَیْخٌ وَمُرِیْدٌ وَصَاحِبٌ وَمَصْحُوْبٌ وَتَابِعٌ وَمَتْبُوْعٌ مِنْ وُلْدِ اٰدَمَ اِلٰی اَنْ تَقُوْمَ السَّاعَۃُ قَالَ النَّصِیْرُ فِیْ رِیَاضِ الْقُدْسِ بدانکہ درمیانِ وجوب وکون کہ عبارت از ظاہرِ وجود وظاہرِ علم است ومشعر از الٰہیت وعبدیت است یک حقیقت است کہ جامع ہر دو مرتبہ اوست وفیضِ مقدّس براے شہودِ نشأۂ ہر دو اوست در وجودِ خارجی و آن حقیقتِ انسان است وبرزخ البرازخ نیز اورا گویند وحقیقت آدم کہ مَرَجَ الْبَحْرَیْنِ یَلْتَقِیَانِ بَیْنَہُمَا بَرْزَخٌ لَّا یَبْغِیَانِ نیز عبارت از وست فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لِاُعْرَفَ اشارت باو وَلَوْلَاکَ لَمَا اَظْهَرْتُ الرَّبُوْبِیَّۃَ ایماے ست بکمالاتِ او کہ بے او فیضانِ حق در خارج صورت نہ بندد زیرا کہ او ہم صفاتِ الٰہی را شامل است وہم اعتباراتِ کونی را حامل بالٰہیات از الٰہیات مستفیض است و بکونیات کونی را مفیض واو خلیفۂ وجودِ مطلق است باعتبارِ مرتبۂ واحدیت نہ مرتبۂ الوہیت پس باین اعتبار لفظ اَنَا الْحَقُّ وَسُبْحَانِیْ وَہَلْ فِی الدَّارَیْنِ غَیْرِیْ صورتِ کمال نبود بلکہ قسمے را جامع وقسمے را تارک چہ وجودِ مطلق چنانچہ بکمالاتِ الٰہی متجلی است او ہمچنین بنقائصِ امکانیہ متجلّی واو نمونۂ صفات وافعال وشیون و اعتبارات بلکہ جمیع مراتبِ الٰہیات ومدارجِ کیانیات است وعلّتِ غائیِ تمام موجودات ومظہرات اوست کہ بے او موجودے از موجودات وتعینے از تعینات غیباً وشہادۃً و بینہما صورت نہ بندد وبے توجہ ایجادِ وے عالمے از عوالم روحاً ومثالاً وما یلحقہما در وجود نیاید شعر

یک گلِ مقصود دریں بوستان　　چیدہ نشد بے مددِ دوستان

وادنیٰ تصرفِ او آنست کہ در جمیع تعینات من الموجودات والمظاہر متحرک وساکن قبل از وجودِ خارجی وبعد از وجودِ خارجی غیرِ او نیست وشارحِ قیصری میگوید چنانکہ

صاحبِ مقامِ محمود یعنی محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم می فرماید اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللّٰہُ
نُوْرِیْ وَرُوْحِیْ، ہمچنین اگر کسے را دیدہ باز شود و بینائی او بکحلِ کُلَّ یَوْمٍ ہُوَ فِیْ شَانٍ
مکحل گردد کہ وَقَدْ خَلَقَکُمْ اَطْوَارًا عبارت از تجلی ذات و حقیقتِ اوست و او در ہر مرتبہ
بمناسبِ آن مراتب ظاہر و ہویدا شدہ چنانکہ در ارواح عینِ معانی و در عالمِ مثال
عینِ مثال و در عالمِ اجسام عینِ اجسامِ مرکبہ و لطیفہ و در شہادت عینِ قوائے فلکیہ
و سماویہ و در عناصر و طبائع عینِ حرارت و برودت و رطوبت و یبوست و در نشاءِ عنصریۂ
خویش انسانِ کامل بجمیع مراتب و قابلیات کہ قبل ازان نداشت موجود و پیدا نگشتہ
وآن عروج است روحانی و مثالی و شہادتی و نشاء انسانیہ انتہی قولہ پس فردِ کامل
مظہرِ این حقیقت را صوفی گویند چنانچہ مخصوص گردانیدہ است حضرت سید الطائفہ
جنید رحمۃ اللہ علیہ صوفیان را بہ ہشت خصال تا علامت باشد مر شناختِ ایشان را
در کمال قَالَ اَلتَّصَوُّفُ یَبْنِیْ عَلٰی ثَمَانِ خِصَالٍ اَلسَّخَاءُ وَالرِّضَاءُ وَالصَّبْرُ وَالْاِشَارَۃُ
وَالْغُرْبَۃُ وَلُبْسُ الصُّوْفِ وَالسِّیَاحَۃُ وَالْفَقْرُ اَمَّا السَّخَاءُ فَلِاِبْرَاہِیْمَ وَاَمَّا الرِّضَاءُ
فَلِاِسْحَاقَ وَاَمَّا الصَّبْرُ فَلِاَیُّوْبَ وَاَمَّا الْاِشَارَۃُ فَلِزَکَرِیَّا وَاَمَّا الْغُرْبَۃُ فَلِیَحْیٰی وَاَمَّا لُبْسُ الصُّوْفِ
فَلِمُوْسٰی وَاَمَّا السِّیَاحَۃُ فَلِعِیْسٰی وَاَمَّا الْفَقْرُ فَلِمُحَمَّدٍ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و اجمعین انتہی قولہ
و این صفاتِ انسانِ کامل است کہ تحملِ امانت و جامعیتِ خلافت قابل است و شیخ
اکمل و افضل ترینِ این افراد است کہ شمسِ حقیقت و شجرۂ مراد است۔ فرد

در بشر روپوش گشتہ آفتاب	ختم شد واللہ اعلم بالصواب

جامی رحمۃ اللہ علیہ در نفحات الانس میگوید و اہلِ وصول بعد از انبیا صلوۃ الرحمن
علیہم دو طائفہ اند اوّل مشائخ صوفیہ کہ بواسطۂ کمالِ متابعتِ رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم مرتبۂ وصول یافتہ اند و بعد ازان در رجوع برائے دعوتِ خلق بطریقِ
متابعت ماذون و مامون شدہ اند و این کاملان مکمل اند کہ فضل و عنایتِ ازلی ایشان را

بعد از استغراق در عینِ جمع و لجّهٔ توحید از شکمِ ماهیِ فنا بساحلِ تفرقه و میدانِ بقا خلاصی و مناصی ارزانی فرموده تا خلق را بنجات و درجات دلالت کنند امّا طائفهٔ دوم جماعت آنند که بعد از وصول بدرجهٔ کمال حوالهٔ تکمیل و رجوع بخلق بایشان نرفت و غرقهٔ بحرِ جمع گشتند و در شکمِ ماهیِ فنا چنان ناچیز و مستهلک شده اند که از ایشان هرگز خبرے و اثرے بساحلِ تفرقه و ناحیهٔ بقا نرسد و در سلکِ سالکان قبابِ غیرت و قطان دیارِ حیرت انخراط یافتند و بعد از کمالِ وصولِ ولایت تکمیلِ دیگران بایشان مفوّض نگشت انتهی **قوله** پس شیخ صوفی است مردِ میدانِ صفا زیراکه اَلصَّفَا صِفَةُ الْاَحْبَابِ وَهُمْ شُمُوْسٌ بِلَا سَحَابٍ یعنی صفا صفتِ احباب است آنکه از صفتِ خود فانی و بصفتِ دوست باقی است احوالِ شان چون آفتابِ بلاسحاب نصف النهار آفاقی است که دستِ او دستِ خداست زیرآنکه لیس الصَّفا من صفات البشر لِاَنَّ البشرَ مَدَرٌ والمدرُ لایخلو عن الکدرِ **لمولفه**

اینکه صفا نے ز صفاتِ بشر	زانکه بشر هست همه تن مدر
چون ز کدر نیست مدر را گذر	پس نبود صوفیِ صافی بشر

پس صوفی از خود فانی و بحق باقی رسته از طبیعت و پیوسته بحقیقت صاحبِ وصول است که بحصولِ مرادِ خود از مراد بے مراد است و از مراد و نامرادی آزاد است و متصوّف که خود را بطریقِ مجاهدت بر معاملتِ ایشان درست کند صاحبِ اصول است که از روئے جهد در کوائفِ طریقت متمکن و باستحکامِ تمام در لطائفِ آن ساکن بحالاتِ اینها شاد و بمعاملاتِ ایشان آباد است و مستصوف برائے مال و منال و حفظِ جاه و جلال بلباسِ درویشان بے خبر از حالاتِ ایشان برائے دیگران چون سگان و بنظرِ شان چون مگسان صاحبِ فضول است که از جمله باز مانده و بدرگاهِ رسم استاده از وصل و اصل محجوب بے معنی و معیوب افتاده در دنیا ذلیل و دینش برباد است پس شیخ صوفی صاحبِ وصول

خلیفهٔ رسول ابوالصفا است وطالبِ متصوف صاحبِ اصول پاک از فضول ابن الصفاست
ومزوّر مستصوف سراسر فضول چون غول در قفا است پس شیوخ کاملان ومکمّلان اند
از طائفهٔ صوفیان عام را خاص وخاص را اخصّ الخواص میگردانند عالم ببرکتِ ایشان
قائم وفیضانِ حق بوجودِ باجودِ اینان دائم می باشد هر که ایشان را یافت خدا را یافت
وهر که ایشان را شناخت خدا را شناخت ایشان نوابِ رسول مقبول اند وابوابِ وصول
وحصول چنانچه تخصیص کرده است صاحب کشف المحجوب در صفتِ شیخ امّا آن پوشانند
که مرید را مرقع پوشاند باید که مستقیم الحال باشد که از جمله فراز ونشیبِ طریق گذشته باشد
وذوقِ احوال چشیده ومشربِ اعمال یافته وقهرِ جلال ولطفِ جمال دیده وباید که مشرف
شود بر حالِ این مریدِ خود که وے اندر نهایت بکجا خواهد رسید از راجعان باشد یا
از واقفان یا از بالغان اگر داند که روزے ازین طریقت باز خواهد گشت بگوید تا ابتدا
نکند واگر بایستد ویرا معاملت فرماید واگر برسد ورا پرورش دهد مشائخ این حدیث
طبیبانِ دلها اند چون طبیب لجاهل بیمار جاهل بود بیمار را بطبِ خود هلاک کند از آنچه
پرورش وے نداند وخطر گاه هاے وے نشناسد وغذا وشربتِ او مخالفِ علت سازد
ورسول گفت صلی الله علیه وآله وسلم اَلشَّیْخُ فِیْ قَوْمِهٖ کَالنَّبِیِّ فِیْ اُمَّتِهٖ پس انبیاء که
خلق را دعوت کردند بر بصیرت کردند وهر کسے را بدرجهٔ وے بداشتند شیخ را نیز دعوت
بر بصیرت باید کرد وهر کسے را غذاے او باید داد تا مرادِ دعوت حاصل شود پیشتر
می نویسد ونیز گفته اند پوشانندهٔ مرقعه را چندان سلطانی باید اندر حقیقت وطریقت
که چون اندر بیگانه نگرد بچشمِ شفقت آشنا گردد وچون جامه اندر عاصی پوشد از اولیا
گردد انتهی **قوله** پس در استعدادِ ازلی هر کسے که اقتضاءِ نبوت باشد یعنی دعوتِ خلق
ونشیب وفراز راه دیده باشد وبمقامات ودرجاتِ مشائخ رسیده وسندِ اجازت و
خلافتِ او از شیخِ کامل ومکمل بصحت علی الاتصال تا رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم

مستند بود او بالاصالت شیخ است بر غیر او اطلاق لفظِ شیخ وخلیفه هرگز جائز نیست

فی المثنوی المعنوی

پیر ایشانند کین عالم نبود ... جانِ ایشان بود در دریاے جود
پیش ازین تن عمرها بگذاشتند ... پیشتر از کِشت بر برداشتند
پیشتر از نقش جان پذرفته اند ... پیشتر از بحر دُرها سفته اند

چنانچه می گوید نصیر رحمة الله علیه در اصل بیست[۲۳] وسوم کتاب ریاض القدس بدانکه ظهور وبطون که مقتضاے غناے ذاتی وکمالِ اسمائی است بے وجودِ اسما متحقق نگردد ووجودِ اسما بغیر شهودِ آن هردو مرتبه نیز چنین تا آنکه جمیع اسماء خداے تعالیٰ بردلِ سالک متجلی نگردد خلیفه وبرزخ جامع وحدِّ فاصل نمی توان گفت ونه شاید که گفته شود اگرچه فی الحقیقت هست انتهی قوله این حدے است که بمشائخ صحیح السلسله جامع ومزوّرانِ طامعان مانع ودرمیانِ مشائخ شیخی می باشد که اورا وجود واحد گویند که بصفتِ انسانِ کامل باشد وبعینیّتِ ذات واصل قدم بقدمِ احمد مجتبیٰ محمد مصطفیٰ علیه وآله الصلوٰة والسلام از علوی تا سفلی بنورِ فیضانش ممتلی هرکه دوستیِ او در دل دارد اگرچه اورا نشناسد بمعرفت منزل دارد وهرکه از وروے بگرداند درحرمان وخسرانِ ابد بماند نعوذ بالله منها وجودِ اورا مغتنم وخدمتش از نعم الٰهی داند لمولفه

آمد بشکلِ احمد احد در عیانِ خویش ... شیخ الشیوخ گشت محمد زمانِ خویش
در عالمِ نظام بعالم مدارِ اوست ... هم هادی است ومهدی ومهتد بشانِ خویش

الحق درین زمانه که شیوخ عنقا آشیانه شده اند شیخ ما بصفتِ قُدَما است بلکه اَقدمِ آنها در تربیتِ مریدان بصفتِ ربوبیتِ رحمان ودر برّ واحسان چون مصطفیٰ رحمتِ عالمیان از وجودِ با جودش عالم وعالمیان سرمایهٔ نور بلمعانِ فیضانِ هدایتش جهان وجهانیان جلوهٔ طور زهے لطافت که از کمالِ ظهور بر جمالِ روے خود نقاب اختفا انداخته

وخمے نزاہت کہ شور وشغب رابہ نشا ہر حال خود قباب ساختہ نورے است نامحدود وظہورے است محمدنِ المحمود حقیقت درصورتش جلوہ گر وصورت باسورتش تابان تر جملہ مشائخان تابع ولایتِ احمدی ومحمدی اند واو متبوع ہردو۔ **لمولفہ**

در دماغم بوئے آن یارے رسید ۔۔۔ کہ ازو این گلشنِ عالم دمید

نکہتش در ہر دو عالم جان فزاست ۔۔۔ نافۂ از کنتُ کنزاً بہرِ ماست

او بما و من باو چون بُو بگُل ۔۔۔ ظاہر و باطن گرفتہ جزو کُل

مست گشتم بےخبر در شوقِ او ۔۔۔ من ندانم پا و سر در ذوقِ او

می رباید حسنش از ہر شئے مرا ۔۔۔ مَا رَئَیْنَا شَیْئاً اِلَّا ھُوَ رَئَا

ساقیا برخیز در دہ جام را ۔۔۔ خاک بر سر کن غمِ ایّام را

موسمِ عیش است اے ماہِ تمام ۔۔۔ جَاءَ یَوْمُ الْعِیْدِ قَدْ تَمَّ الصِّیَامُ

دیدنِ روے تو افطارِ من است ۔۔۔ بادہ پیمائے بتو کارِ من است

وارہم از خویش و از بیگانۂ ۔۔۔ دِہ دمادم آتشین پیمانۂ

آتشے در جانِ عشاق افگنم ۔۔۔ غلغلہ در انفُس آفاق افگنم

ساقیا در دہ مے نابم کہ تا ۔۔۔ حالِ دل گویم بہ مستی برملا

آن مے صافی کہ در خُمِّ ازل ۔۔۔ بود از ختمِ نبوّت مُقتَفَل مقفل ۱۲

ہر کہ زان مے قطرۂ در سینہ شد ۔۔۔ او مذاقِ شُربِ احمد می چشد

جوش زن اندر خراباتِ عشقِ او ۔۔۔ غلغلہ افگن سماواتِ عشقِ او

شور در دیر و حرم بر بوئے او ۔۔۔ شیخ و مُغ حیران بجست و جوے او

دست و پا ہر یک بدورِ خود زدند ۔۔۔ تا بکامِ دل ازان ساغر کشند

قطرۂ زان مے ولیکن کس نیافت ۔۔۔ آفتابِ لطفِ او بر کس نتافت

ساقیا دورِ تو دورِ سروری است ۔۔۔ احمدیؒ القادریؒ الصّابری است

عام بکشادی درِ میخانہ را
تو بہر یک میدہی پیمانہ را

شعلہ زد عشقِ تو اندر جان و تن
سوختم من سوختم اے ذوالمنن

ریز بر خاکم ازان آبِ حیات
زندۂ جاوید گرداند بذات

سیدی یا مرشدی مولائے ما
جز تو می بینم نہ در ارض و سما

ساز و برگِ ما تو ئی من زانِ تو
عاشقِ خوے توام من آنِ تو

آنِ تو با جانِ من چون شیر و شہد
از دمِ صبحِ ازل میثاقِ عہد

در اَلَسْتُ بِرَبِّکُمْ گفتم بلےٰ
تو بُدی در جانِ ما گُفتم ترا

من نمی دانم بجز تو ہو ہو
کُلُّ شَیْءٍ ہَالِکٌ اِلَّا وَجْہَہٗ

وجہِ تو مارا موجہ... آمدہ
مذہبم وَجْہِیَّتْ وجہی زان شدہ

گر بہ بینم غیرِ تو من کافرم
غیرتِ عشقت بُرَد آن دم سرم

اے سرم باد افدائے پاے تو
غرقہ ام در نعمتِ والائے تو

نعمتِ مارا بس است این کہ تو ئی
جملگیم تو شدی رفتہ دوئی

قَدْ شَرِبْتُ الرَّاحَ کَاسًا بَعْدَ کَاسٍ
کز فروغش تا بہ عرش است انعکاس

گر مےٴ او روے جانم تافتہ
بوے پیراہانِ یوسف یافتہ

ریختی مارا بجُم خُم را بمن
می ترا و د آنچہ می جوشد زمن

اَحْمَدِیُّ الْمَشْرَبِ اَلذَّوْقُ لِیْ
ہَمْ مُحَمَّدِیُّ اللَّطَافَۃُ بِالْعَلِیْ

از لطافت من لطافت یافتم
آفتابم بالطافت تافتم

تافتن با یافتن دارد نظام
اے نِظَامُ الْمِلَّۃِ خَیْرُ الْکِرَام

چون نظامِ ملک را بود او مدار
گشت مصرِ حق بہ یعقوب استوار

مصریان دارید عزیز او را کہ او
صورتاً در ماہِ کنعان شمس ہو

حافظ است و صابر است و وفا درا
از اُوَیْسِیَّتْ بہر کس رہبر است

جاری است این فیضِ اُو یُسیّش مدام
ورثهٔ دارد زپیرانِ کرام

آن اویسیّت که با صابر وراست
حصّهٔ روزِ ازل از بهرِ ماست

قادری الصّابری هم حافظی
حافظِ جانِ من است در بیخودی

رفته رفته تیز گشتم در کلام
تا فتاسپ تیز گام از ما لجام

هان مکن مهمیز و نرم اے خلیل
منتظر استاده است ابن السبیل

جَاهِدُوْا فِیْنَا لَنَهْدِیَنَّهُمْ سُبُلْ
چیست فِیْنَا گم شدن پیشِ رُسُل

آن رسولِ حق امامِ قائم است
چون محمد هر زمان او دائم است

مَنْزِلت او را کَمَنْزِلَتِیْ بخوان
عین انسان عالمِ انسان بدان

برزخِ جامع وجوب کونِ اوست
راهها ے حق لظلّ عونِ اوست

دستِ او دستِ نوالِ لافتاست
زان لطافت با علی گفتن بجاست

عاشقان را میکده بکشاد او
سید هر در جاے جام او صد سبو

فیضِ او عام است بهرِ خاص و عام
عاشقان را بر درِ او اژدهام

از درِ میخانه می آید ندا
اَلصَّلَا اے مے پرستان اَلصَّلَا

گر شود بختِ تو یاور اے رفیق
غیر غیران رو براے این رحیق

بر درِ پیرِ مغان افگنده باش
روے خود با خاکِ در آگنده باش

نخوتِ کبر و غرور از سر بنه
گر بخواهد جان و ایمانش بده

ورنه محرومُ الاَبَد باشی مدام
بر رسول آمد بلاغ والسّلام

قَدْ تَبَیَّنَ لَکَ اَیُّهَا الطَّالِبُ الصَّادِقُ حَقِیْقَةُ الشَّیْخِ وَمَنْزِلَتُهٗ وَدَرَجَتُهٗ فَالْتَزِمْ خِدْمَتَهٗ وَمُلَازَمَتَهٗ مَعَ الْحُبِّ وَالْاِخْلَاصِ لِئَلَّا تَکُوْنَ مِنَ الْخَاسِرِیْنَ بِالْمَنَاصِ لِاَنَّهٗ هُوَ خَلِیْفَةُ ذَاتِ الْاَحَدِیَّةِ وَمَظْهَرُ حَقِیْقَةِ الْمُحَمَّدِیَّةِ وَالْبَرْزَخُ الْجَامِعُ بَیْنَ الْوُجُوْبِ وَالْامکانِ عینِ الانسانِ فی عالمِ الانسان مُدَبِّرِ الاَکْوَانِ حافظ القرآن محمّد الزمان

لطافته السبحان علیٌّ فی الدهور و لیٌّ فی الامور و لله الامر جمیعاً یفعل ما یشاء و یحکم
ما یرید وصلی الله تعالے علی خیر خلقه محمد و آله و اصحابه اجمعین برحمتک یا ارحم الراحمین
الآن اشرع فی جوابات السوالات العشرة هی عشرة کاملة من المبشرة بشریٰ
لمن له قلب سلیم وخسریٰ لمن یظن انا علیه زعیم والله المستعان وعلیه التکلان۔

سوال اوّل پیر کے خلاف ہو کر مرید فائدہ اُٹھا سکتا ہے یا نہیں۔

الجواب بدان اسعدک الله تعالے روشن شدہ است بتو منزلت شیخ و درجت او
بعد آب و تاب که او خلیفهٔ حق و مظهر وجود مطلق است چون آفتاب عالمتاب
اشعهٔ نور ہدایتش آفاق گیر و لمعهٔ ظهور افادتش در عالم صغیر و کبیر رونق صدر خلافت
عُلَمَاءُ اُمَّتِیْ کَاَنْبِیَاءِ بَنِیْ اِسْرَائِیْلَ باوست و زینت مسند وراثت اَلْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ
الْاَنْبِیَاءِ از وست اعلام رفعت شوکتش بمنطوق مَنْ یُّطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللهَ
ببام عظمت بلند افراخته و استعلام نوبت رتبتش بوثوق قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللهَ
فَاتَّبِعُوْنِیْ یُحْبِبْكُمُ اللهُ کوس بنام محبت ہر دردمندان نواخته ہر که طرح موافقت
با او اندازد و نرد محبت بدو بازد ذخیرهٔ حصول به بارگاه وصول زند راه اطاعت و
تبعیت او صراطے است مستقیم و محبت او موہبتے است عظیم پیش او کالمیت
فی ید الغسال باید بود و جان و مال ننگ و ناموس نثار نعال او باید نمود از کجدار و
مریز او ملول شدن خود را بدست غول سپردن است و بخلاف او گام زدن بدشت
ضلالت سپردن جناب غوث الثقلین رضی الله عنه می فرمایند و یحذر مخالفته جداً
لان مخالفة الشیوخ سم قاتل فیها مضرة عامة فلا یخالفه بتصریح و لا
بتاویل انتهی قوله لان الشیخ انسان کامل والانسان الکامل من حیث
هو جامع و قابل الخلافة و واسطة لفیضان الحق فیاخذه من الحق بجهة
ربوبیته و یبلغه الی الخلق بجهة عبودیته لان فی الخلافة من کون تابین الجهتین

ضروری ولا للحق الا جهة ربوبیة ولا للخلق الا جهة عبودیة فلا مجانسة بینهما
وبغیر المجانسة لا یمکن ان یفیض الحق الی الخلق ویستفیض الخلق من الحق
فلا بد من کون بینهما حقیقة کلیة جامعة لنسبتی الحق والعالم وهی مرتبة
الواحدیة تسمی بلسان القوم حقیقة الانسانیة وجعل لها مظهرا تاما
وهو انسان کامل والانسان الکامل شیخ فالشیخ واسطة بین الحق
والخلق وخلیفة للاخذ والابلاغ ما یطلبه الرعایا لذلک قال الله تعالی
وابتغوا الیه الوسیلة اذ لا یتجلی الحق علی العالم الا بواسطة فمخالفة الشیخ
اعراض عنها والاعراض انقطاع عن الواسطة فهو سم قاتل پس باید که
مرید در اطاعت وتبعیت او بکوشد ودر عشق ومحبت او بجوشد که شیخ طبیب حاذق است
ومرید سقیم در خلاف او خطرها است وبیم زیرا که غرض از پیری ومریدی حصول
ولایت است که بغیر ازو بفائده کنند وآن مشروط با طاعت است که بے او
بمقصود نرسند واطاعت بے محبت راست نیاید زیرا که محب از محبت براست بازی
گراید پس محبت مخالفت نه ورزد وبه ادب پیوندد چنانچه صاحب کشف المحجوب میفرماید
وشیخ سهیل بن عبد الله التستری گوید رحمة الله علیه المحبة معانقة الاطاعات
ومباینة المخالفات محبت آنست که با طاعت محبوب دست در آغوش کنی
واز مخالفت وے اعراض کنی ازانچه هرگاه که دوستی اندر دل قوی تر بود فرمان
دوست بر دوست آسان تر بود انتهی قوله پس مخالفت بعداوت کشد وعداوت
بقطعیت واز قطعیت در نقصان اشد وحرمان ابد بماند نعوذ بالله منها پس هرگز
مرید در مخالفت پیر فائده نه بردارد بلکه این خلاف ادبار بار آرد سعدی راست
می فرماید **فرد**

خلاف پیمبر کسے ره گزید	که هرگز بمنزل نخواهد رسید

لمولفہ

خلافتِ پیر خلافِ رسولِ حق گردد	مگر بہ تیغ زند سینہ تاکہ شق گردد
زسادہ لوحیِ خودمی بردگمانِ حصول	قسم بحق کہ سیہ رو سیہ ورق گردد

سوال دوم جو مرید آپ کو عقیدۃً ہمسر یا برتر پیر سے جانے اور حضورِ شیخ مین اُن افعال سے کہ جن سے اس کا جاہ و جلال پیدا ہو خوش ہو یہ عقیدہ اور یہ برتاوہ مستند ہے یا نہین ۔

الجواب عقیدۂ مذکور خلافِ جمہور مشائخ متقدمین و متاخرین است کہ شیمۂ ذمیمۂ اہلِ عجب و مختالین ست و عُجب و تکبر صفتِ مذموم و عجب تر آنکہ با امام جو ید ماموم حق عزوجل درباب متکبران مغروران اِنَّ اللّٰہَ لَا یُحِبُّ کُلَّ مُخْتَالٍ فَخُوْرٍ فرمود و جناب غوث الثقلین رضی اللہ عنہ عُجب کنندگان را تنبیہ نمود فَاِنَّ الْعُجْبَ یُسْقِطُ الْعَبْدَ مِنْ عَیْنِ اللّٰہِ و منشاء عُجب و تکبر از خودی و خود بینی است و خودی و خود بینی نزدیک صوفیہ رحمہم اللہ از سخت ترین حجاباتِ بشریت بلکہ مبدء شرک بجنابِ الوہیت است چنانچہ حضرت عبد القدوس گنگوہی قدس سرہٗ در مکتوب صد و ہشتم می فرمایند امّا مردانِ خدا بین در خدا بینی خود بینی روا نہ دارند و در خود بینی ہمان شرک دانند کہ شرک را ابراان رانند لاجرم اسلام را با خود بینی اسلام ندارند و در گذارند واحدے راست

بیت

اگر مرا کار بسجادہ برآمد فیہا	ورنہ اینک من و اینک بت و اینک نہار

عزیزِ من خود بینی حرام است ونہ در وہیچ انتظام است چرا کہ این خود نیست چرا خود را خود بیند کہ ہموست ہمو و جز او نہ نکوست نکو خوش گفت بیت

در ہر چہ نظر کردم غیر از تو نمی بینم	غیر از تو کسے باشد حقا چہ مجال است این

عزیزِ من اگر این کون متحقق الوجود بودے چنانکہ اہلِ ظاہر گویند چرا خود بینی حرام

بودے وجانِ مردان دران نفرسودے بیت

خونِ صدیقان ازین حسرت بریخت ۔ آسمان بر فرق ایشان خاک بیخت

انتہی قولہ چونکہ علیم الحکیم بعلمِ قدیم خودمی دانست کہ انسان در منزلِ بشریّت بعروضِ اوہام غیریّت بنیادِ خودبینی خواہد نہاد و در سودائے عُجب وتکبر خواہد افتاد مداوائے او جز اتصاف بعبودیّت وغیر از فناءِ صفاتِ بشریّت نیست پس عبادت کہ صورتش تذلّل وحقیقتش نیستی است فرض نمود در کلام قدیم خود فرمود وَاعْبُدْ رَبَّکَ حَتّٰی یَاْتِیَکَ الْیَقِیْنُ ۔ اَلْمُرَادُ بِالرَّبِّ مِنَ الْاِسْمِ الْمُرَبِّیْ الَّذِیْ ھُوَ مَبْدَءُ الْیَقِیْنِ لِلْعَیْنِ الْخَارِجِ فَھُوَ لَایُتَجَلّٰی اِلَّا بِوَاسِطَۃِ الْمَظْھَرِ الْبَرْزَخِ الْجَامِعِ اَیِ الْاِنْسَانِ الْکَامِلِ وَالتَّجَلِّیْ لَایَکُوْنُ اِلَّا بِصُوْرَتِہٖ کَمَا تَجَلَّتْ حَقِیْقَۃُ الْمُحَمَّدِیَّۃِ حِیْنَ ظُھُوْرِ اٰدَمَ بِوَاسِطَۃِ الْحَقِیْقَۃِ الْاِنسَانِیَّۃِ عَلٰی صُوْرَۃِ الرَّحْمٰنِ قَالَ الْجَامِیْ رحمۃ اللہ علیہ فِیْ نَقْدِ النُّصُوْصِ فَاِنَّہٗ تَعَالٰی لَایَتَجَلّٰی عَلَی الْعَالَمِ الدُّنْیَوِیِّ اِلَّا بِوَاسِطَۃٍ انتہی قولہ فالشّیخ مظہر البرزخ الجامع وواسطۃ التجلی لعروج المرید و لما تحقق انّ العروج متعلّق بہذا التجلّی والتجلّی موقوفٌ علی فناء الصّفات البشریّ و فناء الصّفات البشری منحصرٌ علی الفناء فی الشّیخ فلا بدّ للمریدان یفنی فیہ لیعرجَ الی ربّہ لان اوصافَ البشریّۃ حائلۃٌ بینہ وبین ربہ وارتفاعہا فناءٌ فالفناءُ حقیقۃُ العبدیۃ والعبدیۃُ صورتہٗ پس چون یقین بہ نیستیِ خود آید عبدیت را شاید در عبدیّت الوہیّت تجلی نماید وترا از نور باید آنگاہ دانی کہ عبد چیست وحق کیست برہنمائیِ این راہ وباردادن تابارگاہ انبیارا فرستاد و اولیارا بر مسندِ وراثتِ شان جائے داد تا بحق رسانند و ازین ورطہ رہانند ہمین است کہ درجۂ تصدیق ایمان خدا ورسول بمرتبۂ وصول دریک پلّہ نہادہ اند وبہ یٰاَیُّھَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا اٰمِنُوْا بِاللّٰہِ وَرَسُوْلِہٖ ندا دادہ یعنی اے مومنین موقنین بالکثرت ایمان آرید بر خدا ورسول او

بالوحدت که رسول خلیفهٔ اوست و خلیفه در حکمِ مستخلف عنه می باشد پس فنا در و لقا
بحق بود همچنین خلیفه ہاے رسول و خلفاءِ خلفاءِ او تا قیامت مشرّف باین شرافت اند
یافتِ ایشان یافتِ خداست حضرت شیخ الاسلام شیخ عبداللہ انصاری رحمۃ اللہ علیه
فرموده است الٰہی این چه فضل است که با دوستانِ خود کردهٔ هر که ایشان را جست
ترا یافت و هر که ترا یافت ایشان را شناخت انتهی قوله و فناءِ خودی بے عشق و
محبّت محال و محبتِ بے اُنس محض قَالَ سُئِلَ رُوَیمٌ عَنِ الْاُنْسِ (یعنی انس چیست ۱۲) فَقَالَ اَنْ
تَسْتَوْحِشَ مِنْ غَیْرِ اللّٰہِ حَتّٰی مِنْ نَفْسِکَ ؂ لہذا حُبِّ شیخ فرضِ راه است و موصل
بدرگاهِ اللہ بنا بریں اہلِ طریقت فنا فی الشیخ را اصلِ محکم و اقربُ الطّریق قرار داده اند
و حصولِ فنا و وصولِ بقا را مدار بران نهاده هر که بقا دوست است شیخ را می جوید و
بجدستِ او می پوید جامِ محبّتِ او می نوشد و بفناءِ خود می کوشد که بے او هرگز
بکامِ دل نرسد و ره بمنزل نه برد کما قال اللہ تعالےٰ فی السورۃ الکہف مَنْ یَّہْدِ اللّٰہُ
فَہُوَ الْمُہْتَدِ وَمَنْ یُّضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَہٗ وَلِیًّا مُّرْشِدًا ؂ چونکه ہدایت موقوف بر وجدان
ولیِ مرشد است لہذا مَنْ لَا شَیْخَ لَہٗ فَشَیْخُہٗ شَیْطَانٌ وارد است هر که او را از دست داد
و گردن بفرمانِ او نه نهد از رهِ ہدایت دور است و در تیہِ ضلالت مہجور پس حُبِّ او
توشهٔ راه گیرد و تجیتِ او بجان و دل بپذیرد تا از صفاتِ خویش فانی و بذاتِ شیخ
باقی گردی این فنا و بقا از قیودِ بشرّیت برہاند و بمقامِ اطلاق که ولایت است برساند
گفته اند اَلْوَلَایَۃُ وَہِیَ عِبَارَۃٌ عَنْ فَنَاءِ الْعَبْدِ فِی الْحَقِّ وَبَقَائِہٖ بِہٖ فَالْوَلِیُّ ہُوَ
الْفَانِیْ فِیْہِ وَالْبَاقِیْ بِہٖ بلکه محققین و مجتہدین صوفیه متفق اند که شیخ مرائتِ جمالِ حق
و مظہرِ وجودِ مطلق است حق عزّ و جلّ از آیه یَدُ اللّٰہِ فَوْقَ اَیْدِیْہِمْ بما راه روشن کشاد
و رسولِ صلعم بحدیث مَنْ رَاٰنِیْ فَقَدْ رَاَی الْحَقَّ خبر راست داد که بر سالکانِ طریق
ہدایت درصورتِ شیخ ذاتِ حق ایشانِ ہادی تجلّی میکند و دستِ او را گرفته تا بدرگاهِ خود

می برد ہمین است کہ فرض است این عقیدہ عند الشیوخ طریقت وجاری خواہد ماند این سنتِ ایشان تا قیامت حضرت شیخ فرید الدین عطار رح فرمود **بیت**

مصطفیٰ را حق بدان وحق بہ بین　　مصطفیٰ حق بود ربّ العالمین

ونیز مولانا محمد اکرم صاحب رح در اقتباس الانوار بذیل ذکر حضرت شیخ احمد عبد الحق ردولوی قدس سرہٗ در معنی اَلعِلمُ حِجَابُ الاَکبَرِ می فرمایند و دیگر معنی وے آنکہ متصور بہ رخ شیخ را بعلم بشریت شیخ دانستن وے غیر رسول ونبی ہمین حجاب اکبر است کہ سدِّ راہ وے گشتہ چون این علم از میان برخاست وبشریت از نظر نہان ووے را رسول بلکہ حق دانست از حجابِ اکبر نجات یافت **انتہی قولہ** ونیز در لطائفِ اشرفی در لطیفہ ہفتم آدابِ مرید ذکر میکند حضرت قدوۃ الکبرا می فرمودند مرید را باید کہ مرادِ وے جز شیخ نبود کہ مقصود کلّی وے جز وجود شیخ چیزے دیگر نہ کہ حق تعالےٰ متجلّی بصورت شیخ است زیرا چہ یَہدِی مَن یَّشَاءُ وَیُضِلُّ مَن یَّشَاءُ صفتِ حق تعالےٰ است شیخ درمیانہ جز سبب بیش نیست **رباعی**

لے رفعِ تشنگی زتشنگان آب کند　　لے دفعِ کلال خفتگان خواب کند
حاشا کہ کند غیر مسبّب کارے　　لیکن زلپس پردۂ اسباب کند

حضرۃ قدوۃ الکبرا بارہا حضرتِ شیخ مظفر شمس بلخی را یاد میکردند وہمتِ وے را می ستودند می فرمودند کہ صد ہزار آفرین برین مقولۂ وے باد کہ گفتہ است حق تعالےٰ در جلوہ گاہِ فردوس چون بصورتِ شرف الدین جلوہ نکند ہرگز نہ بینم **مصرعہ**

فردوس چہ کار آید گر یار نباشد

تا کہ وجودِ شیخ را بتفردِ مقصود معتقد نبود کار وے از پیش نرود وکمالِ اخلاص بہ نسبتِ شیخ آنست کہ جز وے ہمہ نقصان است وے اگر اینچنین کند نہ نقصانِ آنست **انتہی قولہ** ونیز چند مقولہ درحالِ حضرتِ شیخ محمد صادق گنگوہی رح در اقتباس الانوار

نقل میکنند چون مادر و پدرِ وے قدس سرہٗ برین امر اطلاع یافتند گفتند که شیخ ابوسعید
پسرِ ما را از کارِ دنیا ضائع خواهد کرد ما با وے بگوئیم تا شیخ محمد صادق را پیشِ خود آمدن
ندهد همچو خود بیکار و معطّل نگرداند چون خبر به بندگی شیخ ابوسعید رسید بشیخ محمد صادق
گفت که پدر و مادر تو چنین گویند ارادهٔ ات چیست او گفت که بنده را باختیار چه کار
ارادهٔ من آنست که حضرتِ پیرِ دستگیر بآن اشارت نمایند و من جز ذاتِ بابرکاتِ شما
چیزے دیگر از دنیوی و اُخروی نمی خواهم سبحان الله چه فنا در ذاتِ شیخ ابوسعید
مراورا حاصل شده بود که فوقِ آن متصور نیست بلکه فناے وے قدس سرہٗ
در ذاتِ پیرِ دستگیر بعینه مثل فناءِ حضرت گنج شکر منقول است که فرموده اگر خداے تعالےٰ
مرا در روزِ قیامت جمال با کمالِ خود بصورتِ پیرِ من خواهد نمود خواهم دید و اِلّا
چشم بدان سوے نخواهم کشود و همچنین حضرت سلطان المشائخ فرمود که اگر فردا روز
بازپرس جمالِ حق در نظرم بصورتِ پیرِ من جلوه خواهد نمود خواهم دید و اِلّا روے
ازانجانب خواهم گردانید۔ مخفی نماند ازینجا معلوم می شود که رویتِ حق سبحانه تعالےٰ
در روزِ قیامت مر مریدانِ صادق را بصورتِ پیر ایشان خواهد بود بلکه الحال مریدانِ
صادق را جمالِ با کمالِ حضرت رسالت پناه و حضرتِ حق تعالےٰ در آئینهٔ صورتِ پیر
جلوه گر است و نیز ازین بیان معلوم گشت کسانیکه نسبتِ بندگی بشیخ کامل و مکمل
پیدا نکرده یا بعد پیدا کردنِ این نسبت بر اعتقادِ شیخ خود ثابت نمانده اند در
هر دو جهان از رویت محروم اند مَنْ كَانَ فِيْ هٰذِهٖ اَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى ط
در شانِ این چنین مردمان نازل گشته انتهى قوله پس بکتاب الله و حدیثِ رسول الله
و عملِ پیرانِ عظام ثابت و متحقق است که صورتِ شیخ را مظهرِ وجودِ مطلق دانستن
مشربِ خاص اهلِ اختصاص پیرانِ طریقت و عارفانِ حقیقت بوده است
و تا قیامت خواهد بود بلکه از استعمالِ آن بجاے رسیده اند که تشابه بمذهب دارد

وخاص در طریقهٔ قادریہ وچشتیہ پیران ما درین باب مشربے دیگر دارند و ذوقے دیگر مَنْ ذَاقَ ذَاقَ پس این عقیده در مشربِ عشّاق فرض است وعند المشائخ سنّت کہ دال است بر آن عمل پیرانِ عظام ومشائخانِ کرام چنانچہ پیدا است کہ شیوخِ سلاسل وعرفاءِ منازل در آدابِ پیر کتبہا ساختہ اند واشارةً وکنایةً دربیانِ این مشرب پرداختہ **فی المثنوی المعنوی**

	آفتابست وز انوارِ حق است		شمس تبریزی کہ نورِ مطلق است	

لہذا جنابِ غوث الثقلین رضی اللہ عنہ پیش پیرانِ عظام منع فرموده انداز کلام واظهارِ مناقبِ نفسِ نا فرجام در غنیة الطالبین است وَعَنْ آدَابِ الْمُرِيدِ اَنْ لَا يَتَكَلَّمَ بَيْنَ يَدَىْ شَيْخِهٖ اِلَّا فِىْ حَالَةِ الضَّرُوْرَةِ وَاَنْ لَا يُظْهِرَ شَيْئًا مِنْ مَنَاقِبِ نَفْسِهٖ بَيْنَ يَدَيْهِ **انتہی قولہ** مناقب محامد را گویند ومحامد اوصاف ونعوتِ شخص است کہ ازان بہ مثلیت یا بفوقیت بر شخصِ دیگر اعزاز وافتخار حاصل شود چونکہ دران شائبہ تعلّی وتفوّق دید وآن بسوے انانیت میکشید منع فرمود تا رگِ ابلیسی بحرکت نیاید وبدعوے اَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ نگراید کہ انبساط بمباہات ونشاط بہ ترہات از لوازماتِ این صفات است اِعْرَاض از واقبال بحق است شیخ کہ مظهرِ وجودِ مطلق است تا اورا قبلۂ مراد نسازی و در بندگی او جان نبازی ظاهر را بہ مظهر نہ بینی وبہ مقام فِىْ مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيْكٍ مُّقْتَدِرٍ نہ نشینی زیراکہ تجلی گاهِ الوهیت عبودیت است وحقیقتِ عبودیت نیستی وفناءِ خودی است پس در فنا اَنَا (یعنی من ۱۲) چہ گنجائش دارد وجز بفرعونیت چہ بار آرد فضلا بران کہ با پیر همسری وبرتری جوید وبراهِ خری پوید هیچ آبے بروے کار ندارد بلکہ بہ قطعیت ومحرومیت گمارد **فی المثنوی**

	همسری آغاز دو آید بہ پیش		نحس شاگردے کہ با اوستادِ خویش	
	پیشِ او یکسان هویدا و نهان		با کدام اوستاد اوستادِ جهان	

	چشمِ او ینظر بنورِ الله شده		پرده‌هاے جہل را خارق شده	

پس عقیدهٔ ہمسری وبرتری با پیر قطعاً ممنوع و مذموم است بلکه در ہر مرید که شائبۂ این اعتقاد باشد از فیضانِ طریقت مقطوع و محروم اگر احیاناً وقتِ عروجِ سیر وطیر اسمِ مربّیِ عینِ ثابتۂ خود در حالتِ سُکر از سالک کلمۂ تعلّی سر زند یا توہّمِ ہمسری پیدا شود استعذار خواہد و استغفار نماید تا در امن ماند سالک ازین عقباتِ مہالک در لطائفِ اشرفی است حضرت قدوة الکبرائی فرمودند چون طالبِ صادق را آفتابِ طلب از مشرقِ دل سر برزند اہمّ وے را آنست که دامن یکے ازین دو بزرگوار که سلوک پیش از جذبه یا بعد از جذبه ایشان کرده باشند بگیرد و متابعتِ او قولاً و فعلاً و حالاً از دل و جان پذیرد و در راهِ سلوک اگر وے را واردے بلند یا سُکرے ارجمند پیش آید زنہار زنہار خود را محافظ باشد و البته سخنے که از و بوئے اَنانیت و پیشدستی آید نگوید که بیشترے از سالکانِ راه و عاکفانِ درگاه باین تہمّر از دولتِ وصولِ الٰہی و از قربِ حصولِ نامتناہی فرود افتاده اند چه ہر چند که سالک قطعِ منازلِ راه و رفعِ مہالکِ مراحلِ بارگاه کرده باشد ہنوز محتاج بشیخ است بلکه یکے از وے است که ہرگز از وے نمی خیزد تقریباً می فرمودند که در طبقات الصوفیه دیده ایم که روزے شیخ مجد الدّین بغدادیؒ با جمعے از درویشان نشسته بود سکرے بروے غالب شد گفت ما بیضۂ بط بودیم بر کنارِ دریا و شیخِ ما شیخ نجم الدّین مرغے بود بالِ تربیت بسرِ ما فرود آورده ما از بیضه بیرون آمدیم ما چون بچۂ بط بودیم در دریا رفتیم و شیخِ ما بر کنار بماند حضرتِ شیخ نجم الدّین بنورِ کرامت آنرا دانست بر زبانِ ایشان گذشته که در دریا بمیراد انتہی **قوله** پس گذشت انچه گذشت بر ولایتِ خوارزم و بر حضرتِ شیخ مجد الدّین بغدادی که ثمرۂ این چنین گستاخیہا با حضرتِ شیخ باعثِ وبالِ جان و خرابیِ عالمیان است چنانچه مولانا رومؒ می فرمایند **بیت**

بلکہ آتش در ہمہ آفاق زد	بے ادب تنہا نہ خود را داشت بد

ونیز قصۂ دیگر درہمان جا نقل میکند حضرت شیخ اصیل الدین سپید باز می فرمودند
کہ حضرت قدوۃ الکبرا را مریدے بود پیر علی نام از مردہ ہزارہ در سلوک اشتغال داشت
بیشترے از مقاماتِ عالی و منزلاتِ متعالی عبور کردہ بود لیکن ہنوز بسر حدّ اعیانِ ثابتۂ
خود نرسیدہ و انجام کار بنور الانوار نہ انجامیدہ روزے بہ نسبتِ حضرت قدوۃ الکبرا
تردّدے بخاطرِ وے رسید کہ موجبِ ہبوطِ اعتقاد و سببِ سقوطِ انقیادِ او شد
بعضے ادا ے بے ادبانہ نیز از وے صادر آمدہ شخصے بسمعِ مبارک رسانیدہ کہ از پیر علی
چنین امرے شنیع ظاہر آمدہ فرمودند کہ او ازین خانوادۂ کریم و دودمانِ قدیم مردود است
ازین دائرہ وے را برانید ہمچنان بکردند انتہی قولہ پس ازین واقعات و واردات
بپایۂ ثبوت پیوست کہ گاہے مرید درین معائب و مصائب مبتلا می گردد و موردِ بلا می شود
و باعثِ این ابتلا و اضلال جز این نیست کہ استعدادِ حضرتِ عیونِ ثابتہ بیرون نباشد
از سہ حال اوّل آنکہ استعدادِ عینِ ثابتۂ سالک جامع باشد مر جمیعِ استعداداتِ عیونِ
ثابتہ را و شامل باشد تمام صورِ علمیۂ ذات را چنانکہ عینِ ثابتۂ رسول اللہ صلعم و بعضے
پیروانِ او و وارثانش مثل قطب ربّانی محبوب سبحانی میران محی الدّین ابو محمّد سیّد
عبد القادر جیلانی حسنی الحسینی و عاشقِ حق محوِ مطلق سبطِ اطہر او صابر اصبر حضرت
سیّد مخدوم علاؤ الدین علی احمد صابر کلیری حسنی الحسینی رضی اللہ عنہما و نیز بعضے
دیگر کاملین رضی اللہ عنہم کہ مظہرِ اسمِ جامع باشند دوم آنکہ عینِ ثابتۂ سالک استعداد
بعضِ عیونِ ثابتہ را جامع باشد و بعض را جامع نباشد سوم آنکہ بجز استعدادِ عینِ
ثابتۂ خود دیگر استعدادہاے عیونِ ثابتہ را جامع و شامل نبود پس چون سالک
بعینِ ثابتۂ خود می رسد حسبِ استعداد جامعیّت و غیر جامعیّت بحالات و واردات
و تجلیاتِ صورِ علمیۂ ذات مستفیض می شود اوّلاً سیر و طیر در اسمِ مربّی عینِ ثابتۂ خود

نماید و گاه باشد که در دیگر اسما هم میسّر آید و ازان هم الی ماشاء الله بالا ترقی کند لیکن منزلگاه و مقرِّ او همان اسم مربّیِ عینِ ثابتهٔ او باشد پس بعضے سالکانِ بلند فطرت وقتِ سیر و طیر فوق الاسما می بینند خود را بلند و دیگران را در منزل گاهِ ایشان فرود گمان می برند و مغالطه می خورند که درجهٔ ما بالا است و مقامِ اینان زیر غافل از انکه منزلگاهِ هر یک متعیّن با سما ست و افضلیّت بہ ترتیبِ اقدمیتِ اسماء مبادیِ تعیّنات وسیر و طیرِ لانهایت پس سر زد میگردد از ایشان کلمهٔ تفوّق و تعلّی در حالتِ سُکر که باعثِ هبوط از معارج و سبب سقوط از مدارج می شود چنانچه می فرمایند حضرتِ شیخ احمد سرهندی در جوابِ عریضهٔ شیخ حمید بنگالی بدانند که بعضے از اغلاطِ صوفیہ آنست که هر گاه سالک در مقاماتِ عروج خود را فوقِ دیگران که افضلیّتِ آنها ثابت است و بیقین مقامِ این سالک دونِ مقاماتِ آن بزرگوار انست می یابد بلکه اشتباه گاه است که نسبت با انبیا واقع شود عیاذاً بالله منشاءِ غلط جمعے را آنست که هر یکے از انبیا و اولیا را اوّلاً عروج تا بآن اسما است که مبادیِ تعیّناتِ وجودِ ایشان است و باین عروج اسمِ ولایت بر او متحقق می شود و ثانیاً عروج دران اسما است و ازان اسما الی ماشاء الله تعالےٰ امّا با وجودِ این عروج ماوائے و منزلِ هر کدام ایشانان همان اسم است که مبدءِ تعیّنِ وجودِ اوست لهذا در مقامِ عروج هر که ایشان را جوید اکثر در همان اسما یابد چه مکان طبعی این بزرگواران در مراتبِ عروج همان اسم است و عروج و هبوط ازان اسما بواسطهٔ عروضِ عوارض است پس سالکِ بلند فطرت چون سیر و طیرِ او از اسما بلند تر واقع شود لاجرم ازان اسما نیز بالا تر خواهد رفت و آن توهّم پیدا خواهد کرد عیاذاً بالله از انکه آن توهّم یقینِ سابق را زائل گرداند و در افضلیّتِ انبیا و اولویّتِ اولیا اشتباه پیدا آرد این مقامِ ازلِّ اقدامِ سالکان است دران وقت سالک نمیداند که آن اسماءِ انکه (زائل کننده ۱۲) طبیعتِ عروجی ایشان است

✣

واو را نیز دران جاے مکانے طبعی ہست که اَدْوَنِ آن اسماست و اَنْزَلِ آنها
چه افضلیّتِ ہر شخصے باعتبار اَقْدَمِیّتِ اسمِ اوست که مبدءِ تعیّنِ او گشته بعضے
جماعة در وقتِ عروج چونکه از اسمے که مبدءِ تعیّنِ برزخیّۂ کبرٰے است بفوق گذشته اند
توہّم کرده که برزخیّۂ کبریٰ حائل نمانده است و از برزخیّۂ کبریٰ رسالت پناه مراد
داشته اند درین مقام شیخ بسطام می گوید لِوَائِیْ اَرْفَعُ مِنْ لِوَآءِ مُحَمَّدٍؐ از غلبۂ سُکر
نمی داند که اَرْفَعِیَّتِ لِواءِ او از لواءِ محمّدؐ نیست صلعم بلکه از انموذجِ لواءِ اوست
علیه السّلام که در ضمنِ حقیقتِ اسمِ او مشہود گشته است و ہمدرین جواب از
فتوحاتِ مکّیه ہمین حقیقت مسطور است **انتہی قوله** لا محاله ثابت شد که این عقیدهٔ
قبیح و توہّمِ وَقِیح نسبت به سالکانِ دیگر ہم روا ندارند بلکه باعثِ مزلّتِ اقدام شمارند
(بے ادب کننده)
چه جائیکه با مظہرِ وجودِ مطلق و صورتِ حق که شیخ مرید راست این گمان برند و مغالطه
خورند نعوذ بالله منها و موجبِ این مغالطه خوری اَحْوَلی است که نسبتِ تحت و فوقِ
بشریّت و حقیقت بجمعِ النّور که وجودِ مطلق است نظرِ بصیرت را بمساوات نمیدارد
لهذا ظاہر را بمظہر دو می انگارد **فی المثنوی**

تا تو می بینی عزیزان را بشر	دانکه میراثِ بلیس است این نظر
چون نه فرزندِ بلیسی اے عنید	پس ترا میراثِ آن سگ چون رسید

لهذا چون از نظرِ مرید علمِ بشریّتِ پیر مرتفع گشت حق در حقیقتِ او جلوه گر شود
و ظاہر را بمظہرِ خود بیند پس ہرگز پیرِ خود را مقیّد فی الدّرجه و متعیّن فی المقام نخواہد دید
اگرچه یابد او را در مقامِ اسمِ مبدءِ تعیّنِ وجودِ او زیرا که ہر درجه و ہر مقام تجلّی گاهِ
حق است ظاہر و متجلی می شود در ہر مظہرِ وجودِ خود و بری است از ہر درجه و ہر مقام
تَعَالَی اللهُ عَنْ ذَالِکَ عُلُوًّا کَبِیْرًا **فی المثنوی**

بحر را حدّ است و اندازه بدان	شیخ و نورِ شیخ را نبود کران

	پیش بیحد هرچه محدود است لاست		کُلُّ شَیْءٍ غیرِ وجهِ الله فناست	

باوجودِ این کمال وجمال که از حضرتِ ذی الجلال جنابِ غوث الثقلین رضی الله عنه را
حاصل بود اشارةً وکنایةً هم نسبت به پیرِ خود کلمهٔ تعلّی وتفوّق نفرموده بلکه در
غنیة الطّالبین برائے شیخ لیے آداب هاررقم نموده اند ودر بابِ آن تاکیدِ شدید فرموده
وغیر ممکن است که آنحضرت دیگران را تعلیم فرمایند وخود بران عمل نه نمایند قال الله
تعالیٰ یَقُوْلُوْنَ مَالَا یَفْعَلُوْنَ وهٰذا خلافٌ عن شانِ المشائخ واگر شیخ درحقِ مریدِ خود
گوید که فلان مریدِ من از من بدرجه فوق رفته است فضل وعطائے شیخ است که
از تعیّن بمرتبهٔ لا تعیّن واز حد بدرجهٔ بیحد می رساند مریدِ خود را ومرتبهٔ ذات مید هاد اورا
نه آنکه فی الواقع چنین است در قول حضرتِ سرّی سقطی رحمة الله علیه صاحبِ کشف المحجوب
تصریحِ آن می فرماید روزے از سرّی پرسیدند که هیچ مرید را درجه بلند تر از پیر
می باشد گفت بلے برهانِ این ظاهر است جنید را رحمة الله علیه درجه فوق درجهٔ من است
واین قول ازان پیر به تواضع بود وآنچه گفت به بصیرت گفت اما کس را الفوق خود
دیدار نباشد که دیدار به تحت تعلّق گیرد وقولِ وے دلیلِ واضح است که بدید جنید را
اندر فوق مرتبهٔ خود چون دید اگرچه فوق دید تحت باشد ومشهور است که اندر حالِ حیاتِ
سرّی رحمة الله علیه مریدان مر جنید را رحمة الله علیه گفتند که شیخ با ما سخنے گو تا دلهائے ما را
راحتے باشد وے اجابت نکرد وگفت تا شیخِ من برجائے است من سخن نگویم تا شبے
خفته بودم پیغامبر صلی الله علیه وآله وسلم را بخواب دید که گفت یا جنید مر خلق را
سخنے گوے که کلامِ ترا خداوند تعالےٰ سببِ نجاتِ عالمے گردانیده چون بیدار شد
اندر دلش صورت گرفت که درجهٔ من از درجهٔ سرّی اندر گذشت که مرا از رسول الله
صلی الله علیه وآله وسلم امرِ دعوت آمد چون بامداد بود سرّی مریدے را فرستاد که
چون جنید سلام نماز بدهد اورا بگو که بگفتِ مریدان مر ایشان را سخنے نگفتی وشفاعتِ

مشائخ بغداد نیز ردّ کردی و من پیغام فرستادم هم سخن نگفتی اکنون بارے پیغامبر صلی الله علیه و آله وسلم فرمود فرمان او را اجابت کن جنید رحمة الله علیه گفت آن پند اشست از سر من لیشد و دانستم که سرّی اندر همه احوال مشرف ظاهر و باطن من است و درجۂ وے فوق درجۂ من که وے بر اسرار من مطّلع است و من از روزگار وے بیخبر نزدیک آمدم و استغفار کردم و از وے پرسیدم که تو چه دانستی که پیغامبر را صلی الله علیه و آله وسلم بخواب دیدم گفت من خداوند را بخواب دیدم که گفت رسولؐ را فرستادم تا جنید را بگوید که وعظ کند مر خلق را تا مراد اهل بغداد از وے حاصل شود اندرین حکایت دلیل واضح است که پیران بهر صفت که باشند مشرف حال مریدان باشند انتهی **قوله** پس ظاهر و باهر است که درجۂ مرید از درجۂ پیر فوق نباشد همسری با وے یا تعلّی برو چگونه صورت بندد پس هر کسے که با پیر همسری و برتری جوید از اهل ضلال است و سزاوار قهر جلال مطرود احد است و مردود ابد **فی المثنوی**

هر که گستاخی کند در راهِ دوست ‌‌‌ ‌ رهزنِ مردان شده نامرد اوست
هر که بے باکی کند اندر طریق ‌ ‌ گردد اندر وادیِ حسرت غریق

کافر الطریقت و محروم المعرفت این چنین کسان را گویند **فی المثنوی**

کیست کافر غافل از ایمانِ شیخ ‌ ‌ کیست مرده بیخبر از جانِ شیخ

لمؤلفه

زند به همسری و برتری مرید چو دم ‌ ‌ دمِ وجود زند آنکه حق اوست عدم
جنیدِ وقت بود یا که بایزیدِ زمان ‌ ‌ سبق بحق نبرد زانکه زو دم است و قدم

سوال سوم بلا بیعت و ارادت و بدون اخذ فیضان کوئی کسی کا مرید ہوسکتا ہے یا نہیں۔

الجواب اِعْلَمْ اَنَّهٗ لَا یَصِحُّ الْاِرَادَةُ اِلَّا بِالْبَیْعَةِ وَالْبَیْعَةُ عَهْدٌ عَلٰی یَدِ الشَّیْخِ الْکَامِلِ

وَالْعَارِفُ الْوَاصِلُ الَّذِیْ تَتَّصِلُ سِلْسِلَتُهٗ خِلَافَتُہٗ اِتِّصَالًا صَحِیْحًا بِالْوِرَاثَۃِ الْمُسْتَنَدَۃِ
اِلٰی خُلَفَاءِ النَّبِیِّ الْکَرِیْمِ الْاَحْمَدِ صَلْعَمْ فَمَنْ لَّا بَیْعَۃَ لَہٗ فِی الْمَجَازِ لَنْ یُّطْلَقَ ھٰذَا مُرِیْدُ
فُلَانٍ وَھُوَ شَیْخُہٗ وَلَوْ یَسْتَفِیْضُ مِنْ اَیِّ شَیْخٍ وَیَسْتَحْصِلُ مِنْہُ خِرْقَۃً وَطَاقِیَۃً

پس صحتِ ارادت بہ بیعت مربوط است وقید اخذِ فیضان غیر مشروط و استنادِ جریانِ سلسلہ منحصر تصحیحِ خلافت علی الاتصال ورنہ غیر معتبر و وبال در وبال لہذا کسے را مریدِ کسے گفتن بدونِ بیعتِ او و بشرطِ صحتِ خلافتِ شیخ او راست نبود اگرچہ او را فیضان یا خرقہ وطاقیہ از کسے حاصل شود چنانچہ فتواے جمہور است کہ مریدی عند المشائخ بے بیعت غیرِ معتبر است و نامنظور در لطائف اشرفی است حضرت قدوۃ الکبرا می فرمودند بیعت درست نشود تا دست بدستِ شیخ ندہد و او مقراض نراند و خرقہ نیابد مقراض و خرقہ از شرط لازمی نشمردہ اند امّا از استعمالِ آن بجاے رسیدہ اند کہ ترکِ او ہیچ کس نہ کردہ است چنانکہ نقل از حضرتِ شیخ شرف الدین یحییٰ منیری است کہ اَلْمُرِیْدُ لَا یَکُوْنُ مُرِیْدًا حَتّٰی لَا یَاْخُذَہُ الشُّیُوْخُ شَعْرَ رَأْسِہٖ ومراد از خرقہ کلاہ یا پارہ جامہ باشد تقریباً می فرمودند کہ حضرت شیخ احمد کشو بر شیخ نظام الدین رح رفتہ طاقیہ التماس نمود ایشان دادند و بیعت نکردند چون حضرت شیخ نظام الدین رح سفرِ آخرت کردند شیخ احمد بر حضرت شیخ نصیر الدین رح محمود آمد فرمودند ہمان بس است و جمعے از صوفیان کہ در ملازمت بودند بیکدیگر در بحث در آمدند کہ طاقیہ تبرک خواہد بود بے بیعت ارادت درست نمی شود حضرت ایشان در تتبع این مسئلہ شدند و با کابرِ دہلی استفسار کردند و بکتبِ مشائخ رجوع نمودند بعد تتبع و استفسارِ مشائخ و اطلاع بکتب و رسائلِ صوفیہ راسخ قرار بران یافتہ کہ بے بیعت ارادت درست نیست و این کلاہ تبرک خواہد بود انتہی

قولہ وَالْفَیَضَانُ الْاُوَیْسِیُّ یُمْکِنُ اَنْ یَّجْرِیَ عَلٰی صَاحِبِ الْاِسْتِعْدَادِ الْاَزَلِیِّ بِغَیْرِ الْبَیْعَۃِ الْمَجَازِیَّۃِ لٰکِنَّہٗ نَادِرٌ وَالنَّادِرُ کَالْمَعْدُوْمِ لَا اعْتِبَارَ لَہٗ فِی الْمَجَازِ عِنْدَ الْمَشَائِخِ

لاجراء السلسلة ولو یکون قوی الاعتبار باطنا وتجعل المستفیض بمنزلة المرید معنی لان قید حصول البیعة والخلافة الصحیحة من النبی صلی الله علیه وآله وسلم فی المجاز او بواسطة المشائخ فیه[١] لازمی لهذا لا یعتبر الاویس القرنی فی الدرجة الصحابیة لو کان مستفیضا من روحه علیه السلام لانه لم یدرک صحبته وبیعته مجازا لاکنه لو یوجد اتصاله[٢] بای سلسلة من الشیوخ الثقات علی طریق التوالی فهو معتبر لحصول التقویة فی هذا الطریق بکثرة الثقات واجماعها فصار کالمجاز فی الاعتبار **لمولفه**

تو تا بدست کسے می دہی نه دست فقیر	درست کے شود ت نسبت مریدی وپیر
اگرچه خرقه وفیضان ترا شود حاصل	تبرک است به نزد شیوخ جم غفیر

سوال چہارم مرید قابل جانشینی کس وقت مین ہوتا ہی اور استرضاے برادران طریقت جانشینی مین ضروری امر ہی یا نہین۔

الجواب اعلم انه من غایة المراتب الانسانیة ونهایة العروج الادمیة خلافة الالهی وهی موهبة عظمی وغایة قصوی لا یصل الانسان بهذه الدرجة الاعلی والمرتبة الاسنی الا بمحض الفضل وملازمته الفناء من صفات البشری والبقاء بذات الالهی ومن الفناء والبقاء یحصل الرسوخ فی الکمالات العبودیة والربوبیة لان هذه المرتبة جامعة من نسبتی الحق والعالم وبرزخة لا بعة للاستفاضة والافاضة قال الجامی سره فی نقد النصوص بذیل فص لونسبة فان کل نبی ووارث من الاولیاء مظهر حقیقة کلیة من حقایق العالم والاسماء انتهی **قوله** فالمحمد علیه الصلوة والسلام کان فانیا من صفاته وباقیا بذات الله ومظهرا اتم له بجمیع صفاته واسمائه وافعاله وهو خلیفة الله بالاصل ولکل خلیفة غیره من زمان ادم علیه السلام الی یوم القیامة خلافة بالفرع

[١] ای فی اجراء السلسلة

[٢] ای اتصال الفیضان الاویسی بطریق السلسلة

اَنْ یَوَاسِطَۃِ الْمُحَمَّدِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ کَمَا قَالَ کُنْتُ نَبِیًّا وَاٰدَمُ بَیْنَ
الْمَاءِ وَالطِّیْنِ فَالْفَنَاءُ فِیْہِ فَنَاءٌ فِی اللّٰہِ وَالْبَقَاءُ بِہٖ بَقَاءٌ بِاللّٰہِ وَالْفَنَاءُ لَا یُتَصَوَّرُ
اِلَّا بِالْمَحَبَّۃِ وَالْمَحَبَّۃُ لَا یُوْجَدُ اِلَّا بِالْاِطَاعَۃِ فَاِطَاعَتُہٗ اِطَاعَۃُ اللّٰہِ کَمَا قَالَ اللّٰہُ
تَعَالٰی مَنْ یُّطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰہَ وَاتِّبَاعُہٗ فِی اتِّبَاعِہٖ قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی
قُلْ اِنْ کُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰہَ فَاتَّبِعُوْنِیْ یُحْبِبْکُمُ اللّٰہُ وَبِہٰذَا الْاِتِّبَاعِ وَالْحُبِّ تَحْصُلُ
لَہٗ نِسْبَۃٌ بِالرَّسُوْلِ کَمَا لَہٗ نِسْبَۃٌ بِاللّٰہِ فَالشَّیْخُ الْفَانِیْ فِیْہِ وَالْقَائِمُ مَقَامَہٗ
بِالسِّلْسِلَۃِ الْخِلَافَۃِ اِتِّبَاعُہٗ کَاِتِّبَاعِہٖ وَحُبُّہٗ کَحُبِّہٖ لِذٰلِکَ الْفَانِیْ فِی الشَّیْخِ فَانٍ
فِی اللّٰہِ وَالْبَاقِیْ بِہٖ بَاقٍ بِاللّٰہِ لِاَنَّ الْوُجُوْدَ وَاحِدٌ فَلَمَّا حَصَلَ الْفَنَاءُ فِیْہِ وَالْبَقَاءُ
بِہٖ یَجْرِیْ عُیُوْنُ الْفَیْضَانِ مِنَ الْوَاہِبِ الْمَنَّانِ اِلَی الْمُرِیْدِ الْقَابِلِ حَیْثُ یَجْعَلُہٗ
عَیْنًا بِعَیْنِیَّۃِ الشَّیْخِ الْکَامِلِ مِنْ ہٰذَا الْفَنَاءِ یَصِلُ اِلٰی مَقَامِ رِضَاءِ اللّٰہِ وَیَدْخُلُ
فِیْ اَبْنَائِہٖ وَیَصِیْرُ خَلِیْفَتَہُ الْاَکْمَلُ وَصِدِّیْقُہُ الْاَفْضَلُ کَمَا کَانَ اَبُوْ بَکْرٍؓ لِمُحَمَّدٍ
عَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ صِدِّیْقًا وَالعُمَرؓ وَالعُثْمَانؓ وَالعَلیؓ اَیْضًا فِیْ حُکْمِہٖ وَہٰکَذَا کُلٌّ
مِنَ الصَّحَابَۃِ خُلَفَاءُ کَا حَسَبِ اتِّبَاعِہِمْ وَاِجَازَتِہٖ کَمَا قَالَ النَّبِیُّ صلعم اَصْحَابِیْ کَالنُّجُوْمِ
بِاَیِّہِمُ اقْتَدَیْتُمْ اِہْتَدَیْتُمْ وَنَزَلَ فِیْ شَانِہِمْ رَضِیَ اللّٰہُ عَنْہُمْ لِاَنَّ الْمُحَمَّدَ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ
وَآلِہٖ وَسَلَّمَ بِحُکْمِ الْخَلِیْفَۃِ کَالْمُسْتَخْلَفِ عَنْہُ فَحُبُّہٗ حُبُّ اللّٰہِ مَنْ اَحَبَّہٗ اَحَبَّ اللّٰہَ لَہٗ
وَمَنْ رَضِیَ عَنْہُ رَضِیَ اللّٰہُ عَنْہُ وَہٰکَذَا کُلُّ فَحْلٍ عَلٰی حُبِّ الرَّسُوْلِ مَحْبُوْبٌ لِلّٰہِ کَمَا قَالَ اللّٰہُ
تَعَالٰی لَقَدْ رَضِیَ اللّٰہُ عَنِ الْمُؤْمِنِیْنَ اِذْ یُبَایِعُوْنَکَ تَحْتَ الشَّجَرَۃِ وَتَقَدَّمَ اللّٰہُ
ذِکْرَ رِضَائِہٖ عَلٰی رِضَاءِ الصَّحَابَۃِ لِاَنَّہُمْ یُقَدِّمُوْنَ رِضَائَہٗ عَلٰی رِضَائِہِمْ فَاَنْعَمَ اللّٰہُ
عَلَیْہِمْ بِتَقْدِیْمِ رِضَائِہٖ لِیُظْہِرَ عَلَیْہِمْ فَضْلَہٗ بِاِکْرَامِہٖ وَہُوَ اَکْرَمُ الْاَکْرَمِیْنَ لِذٰلِکَ کَانُوْا
نَاسُوْنَ العَاقِبَۃِ وَمُکَرَّمِیْنَ الْجَنَّۃِ وَرَضُوْا عَنْہُ اَیْ رَضُوْا بِاللّٰہِ بِاِحْسَانِہٖ وَہُوَ اَنْ اَرْسَلَ
عَلَیْہِمْ نَبِیًّا وَخَلِیْفَۃً مُتَّصِفًا بِالْاَوْصَافِ الرَّبُوْبِیَّۃِ بِالْاَخْلَاقِ الْاِلٰہِیَّۃِ کَمَا قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی

لہ ای الخلیفۃ الذی بلغ بخلافۃ الاتم من شیخ الزمان قائم بمقام الصدیقیۃ ۱۲ منہ

لقد منّ الله على المؤمنين اذ بعث فيهم رسولاً من انفسهم يتلوا عليهم اٰياته
ويزكيهم ويعلمهم الكتاب والحكمة ﴿فثبت ان كمال قابلية الخليفة وحسن
اخلاقه يوجد من تراضي المستخلف عنه وقومه كما وجد من تراضي الحق و
الصحابة لمحمد عليه الصلوٰة والسلام لذلك شرطت خلافة الكبرىٰ بالاخلاق المحمديّ
والفناء من صفات البشريّ وكانوا خلفاء محمد صلعم متصفاً بهذا الاوصاف لذالك
كان حكمهم كحكمه على حيثيّة الهيمان والفناء فيه قال النبيّ صلى الله عليه وآله وسلّم
لا يمشي على وجه الارض ابو بكر الا محمدؐ وللعليّ رضي الله عنه لحمك لحمي و دمك
دمي و روحك روحي وايضاً امر لاتباعهم عليكم بسنتي وسنت خلفاء الراشدين
فكلّهم محبوبون قولهم وفعلهم مقبول ومطلوب ورسمهم ووسمهم مرغوب ومحبوب
وخلفاء خلفائهم هكذا الى يوم القيامة في حكمه على مريديهم فالشيخ الكامل كالمحمّد في زمانه
بالنيابة والعينية التي حصلت من سلسلة الفناء الاتمّ فيه وكلّ ما نزل في شان
النبيّ صلعم في الكتاب المبين من غير خصوصياته يصدق عليه لانّه هو بيان
مراتب الانسان الكامل وهو نائبه ووارثه والنائب كالمنيب قال الامام الهمام
ابو عبد الله الحسين ابن عليّ عليهما السّلام في المرأت العارفين واما الكتاب الذي
انزل على الانسان الكامل فهو بيان المراتب الكلّيّة المجملية والتفصيلية الجزئية
الانسانية فهو بيان كتاب الانسان ومراتبه وجمعيته ومرتبة جمعيّته وقد فصّل
مراتب تفصيله لانه تبيين تصرّف مقاماته ومراتبه واطواره وادواره وذاته
وصفاته وافعاله لانه يحكي عن الذات والاسماء والصّفات والافعال وعن
العوالم ومراتب اهلها واحوال العالم واهلها في كلّ موطن من المواطن وعن
اجزائها وعن اهلها اجمالاً وتفصيلاً وهذه تفاصيل مراتب الانسان وهو مجموع
جمعيّتها فثبت انّ هذا الكتاب معرّف الانسان ومبيّن مراتب الكلّيّة والجزئية

انتہی **قولہ** لذلک لا یبلغ المرید علیٰ درجۃ الخلافۃ الاتم حتّٰی لا یصیر بین یدی الشیخ کالمیت فی یدی الغسّال ومتصفاً بالاوصاف الربوبیۃ کالمحمد صاحب الجلال والجمال لانّ الخلافۃ ریاسۃ وامارۃ فی القوم والریاسۃ للخدمۃ بالاوصاف الربوبیۃ لا لحظ النفس بالالوہیۃ کما قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم رئیس القوم خادمہم فالخلافۃ منصب من الحق مع الخدمۃ للخلق بمعنی الولایۃ بکسر الواو وہی قسمان خلافۃ منصب الحکومۃ وخلافۃ منصب الارشاد والثانی منقسم بقسمین احدہما مشروط بالاسترضاء ان کان القوم موجوداً فی الخارج وثانیہما غیر مشروط بہ ان لم یکونوا بموجودین فی الخارج وہی موقوفۃ فی وجودہا علیٰ واسطۃ جامعۃ لاوصاف الحق والعالم فی الاستعداد الازلی وفی ظہورہا علی الانسان الکامل الذی ہو متخلق باخلاق اللہ ومتخلٍّ عن اوصاف البشر فاستحقاق الانسان بالخلافۃ الکبریٰ لاکمل قابلیۃ فی الصفات المتقابلۃ واتم مظہریۃ للاسماء الالوہیۃ الفاعلۃ فمن تخلق بالاخلاق الالوہیۃ وتلطف باللطافۃ المحمدیۃ وصار فانیاً فی الشیخ وباقیاً بہ بعینیتہ ومقبولاً لخلافتہ فہو احق ان یکون خلیفۃ اللہ علی عباد اللہ لانّ وضع الخلافۃ والامارۃ علی قوم لا یتصور الا لافاضتہ وتادیبہ وتہذیبہ فیقتضی عدل الربوبیۃ ان تجعل للقوم امیراً وخلیفۃ اکمل منہم فی الاخلاق الربوبیۃ ومظہراً اتم بالاستعداد العلمیۃ والعملیۃ ومقبولاً فیہم بالرضاء المرضیۃ لئلا یلزم الظلم بذات الحق تعالیٰ شانہ کما قال اللہ تعالیٰ وَمَا اَنَا بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِیْدِ والا ما وجہ التخصیص لخلافتہ فہذہ الخلافۃ مشروطاً بالاسترضاء کما حکی الربّ فی خلافۃ الآدم ضمناً واشارۃً بذلک اِذْ قَالَ رَبُّکَ لِلْمَلٰٓئِکَۃِ اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَۃً ط قَالُوْٓا اَتَجْعَلُ فِیْہَا مَنْ یُّفْسِدُ فِیْہَا وَیَسْفِکُ الدِّمَآءَ ط فاستعجبوا انہ مفسد ومسفک وہذا من الصفات الرذائل و لا یکون

تنبیہ

الخلیفة الا بالاخلاق الفضائل فکیف یجعل خلیفة وکانوا غافلین عن اکمل الافراد من ذریته

فی المثنوی

مشورت میرفت در ایجاد خلق — جان شان در بحر قدرت تا بحلق
چون ملائک مانع آن می شدند — بر ملائک خفیه خنبک می زدند

ونحن نسبح بحمدک ونقدس لک ۵ فاستطمعوا الخلافة باظهار فضائلهم من التقدیس والتسبیح ولم یعلموا ان اکمل الافراد من الانسان مستحق للخلافة بجامعیته بالاخلاق الالوهیة والعبودیة ومظهریته بالاوصاف الربوبیة والمربوبیة لذلک قال الله تعالی قال انی اعلم ما لا تعلمون ۵ اے اعلم جامعیته ومظهریته وقابلیته لمنصب الخلافة فشاء الله تعالی ان یظهر علیهم کمال قابلیة الخلیفة بصفة العلم لیکون حجة لالزامهم لانه هو اقدم من صفات الالهی واجمعها وعلم ادم الاسماء کلها ۵ اے تجلی الرب علیه بالتجلیة العلمیة حسب مظهریته وجامعیته ثم عرضهم علی الملائکة فقال انبئونی باسماء هؤلاء ان کنتم صادقین ۵ اے فی دعوی الخلافة قالوا سبحانک لا علم لنا الا ما علمتنا انک انت العلیم الحکیم ۵ لما ظهر عجزهم وضاق العرصة علیهم فاعترفوا بقصور فهمهم قال یا ادم انبئهم باسمائهم ۵ اے امره الله لاظهار الاسماء ما فی المجاز لیظهر استحقاقه بالخلافة فلما انبأهم باسمائهم ظهر الاستحقاق لادم ولزم الالزام علی الملائکة لذلک قال الم اقل لکم انی اعلم غیب السموات والارض واعلم ما تبدون وما کنتم تکتمون ۵ فاتم الحجة علی عجزهم حین اثبات الدعوی واظهر علیهم استحقاق الخلافة للادم علیه السلام لیرضوا علی خلافته لهذا امرهم بالسجدة لیوضح رضائهم بفعل الاطاعة اذ قلنا للملائکة اسجدوا لادم فسجدوا اے رضوا علی خلافة الادم لان السجدة

دلیلٌ علی رضائهم لقبولِ الخلیفةِ مقامَ المستخلفِ عنه فثبتت بالدلیلِ القاطعِ والبرهانِ
الساطعِ انّما الخلیفةُ ای الجانشین لایکونُ قائماً بمقامِ الشیخِ بعده حتی لایکون القومُ
راضیاً به کما کان راضیاً للمستخلف عنه وایضاً یظهر هذا الاسترضاءُ من حدیث
عائشة رضی الله عنها وعن عائشةَ رض قالت قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم
فی مرضه اُدعی الیّ ابا بکرٍ اباکِ واخاکِ (ای عبدالرحمن) حتّٰی اکتبَ کتاباً فانّی اخاف ان یتمنّٰی
متمنٍّ ویقولُ قائلٌ انا اولٰی ویابی اللهُ والمؤمنونَ الّا ابا بکرٍ رواه مسلم
چونکه رسول مقبول صلی الله علیه وآله وسلم خود را ازمیان برداشته برخود حکم حقیقت
گرفته بود در اقامتِ خلافت صدیق رضی الله عنه ذکر انکار رضامندی خدا ومؤمنین
برغیرِ او نمود پس چنانکه رضامندی خدا درجانشینی از اهم ترین مقاماتِ اہلِ تمکین است
همچنین رضامندیِ مؤمنین از ضروریاتِ مقاصدِ دین اکنون ثابت ومتحقق شد که
جانشینی بے استرضاءِ شیخ وبرادرانِ طریقت هرگز صورت نه بندد زیراکه حقیقتِ این
استرضاء رضامندیِ شیخ است ومجازِ او رضامندیِ برادرانِ طریقت پس تا مجاز
قائم نشود کمالِ حقیقت در وظهور نکند وقائم شدنِ این مجاز موقوف بر تبدیلِ اخلاق
وترسیخ وفاقِ جانشین است واین مقصود حاصل نگردد تا جانشین از کدورتِ بشریت
صافی نشود وصفاءِ بشریت بے کمالِ عبدیت ممکن نیست که رضا ثمرهٔ اوست و
کمالِ عبدیت منحصر بفنا است وفنا مشروط به محبت ومحبت منوط باخلاص وتحقق
ووجودِ اخلاصِ کمال بے اطاعت وخدمت محال زیراکه خدمت واطاعت شاهدِ
رضاءِ بنده است به بندگیِ او درکشف المحجوب است ابراهیم شیبانی گوید رضی الله عنه
عِلْمُ الفَنَاءِ وَالبَقَاءِ یَدُوْرُ عَلَی الْاِخْلَاصِ وَالوَحْدَانِیَّةِ وَصِحَّةِ الْعُبُوْدِیَّةِ وَ
مَا کَانَ غَیْرَ هٰذَا فَهُوَ الْمَغَالِیطُ وَالزَّنْدَقَةُ قاعدهٔ علمِ فنا وبقا بر اخلاص ووحدانیت
است یعنی بنده بوحدانیتِ حق مقر آید خود را مغلوب ومقهورِ حق بیند ومغلوب

فانی بود اندر غلبۂ غالب و چون فنا بروے درست گردد بعجزِ خود اقرار کند و بجز بندگی
چارہ نبیند و چنگ اندر حلقۂ رضا زند انتهی قوله پس بے حصولِ عبدیت و فنا
و بے وصولِ مرتبۂ رضا هر که چون ابلیس بعجب فروغ و مدارات خویش تمناے خلافت
کند و باستدلالاتِ ظاهری و باطنی پیش آید طمانچۂ رد بر کلۂ خود خورد و جگر ریش
آید بہین آدم که در دریاے ندامت و عجز بندگی غوطه خورد گوهر مقصود برد تاج خلافت
بر سرِ آدم نهاد و طوقِ لعنت در گردنِ ابلیس افتاد این مردودِ ابد شد و آن مقبولِ ازل
هیهات هیهات چه می نمایند و چه می کشایند با آنکه نوبتِ اقتدار و افتخار او بر سر بازار
زدند چه کردند و آنرا که تازیانۂ اِذْهَبُوْا بعیدی بصد رسوائی و آزار زدند چه او ندید بنده را بندگی
باید و شرمندگی خدائی و کبریائی سزاوارِ خداوندِ عالم راست هر که هوسِ او کند ابلیس شود
زنهار زنهار ره بندگی گیرد و افگندگی تا نزا برداریند و بر دوش کنند چشم عبرت واکن و خبرت را
پیشوا کن که پیشوایانِ دین و رهنمایانِ عارفین چه کرده اند و چه می کنند شعر

خواجگان این بندگیها کرده اند — تا گمان آید که ایشان بنده اند

پس هر که بکمالِ اخلاص خود را در خدمت و بندگیِ شیخ انداز د و رضا جوئی او شعار
خود سازد آفتابِ عنایت بتابد و تجلیِ حق در مرائتِ شیخ بیاید جان و مال در محبتِ شیخ
قربان کند و سرِ تسلیم و رضا بفرمانِ او نهد آنگاه فنا دست دهد از فنا کمالِ عبدیت
حاصل شود و برضاے شیخ واصل اخوانِ طریقت که آیاتِ شیخ اند و مرایاے او
در همه شیخ را باید کمر بسته بخدمتِ ایشان شتابد قال غوث الثقلین رضی الله عنه
فی الغنیة اَمَّا الصُّحْبَةُ مَعَ الْاِخْوَانِ فَبِالْاِیْثَارِ وَالْفُتُوَّةِ وَالصَّفْحِ عَنْهُمْ وَالْقِیَامِ
مَعَهُمْ بِشَرْطِ الْخِدْمَةِ لَا یَرٰی لِنَفْسِهٖ عَلٰی اَحَدٍ حَقًّا وَلَا یُطَالِبُ اَحَدًا بِحَقٍّ یَرٰی
لِکُلِّ اَحَدٍ عَلَیْهِ حَقًّا وَلَا یَقْصُرُ فِی الْقِیَامِ بِحَقِّهِمْ انتهی قوله پس ذاتِ حق بصفات
خود بصورتِ شیخ در و تجلی کند از ان تجلی عینیتِ شیخ دست دهد و آن عینیتِ شیخ

بعلم وحکمت شایستہ گرداند وبا خلاقِ ربوبیّت بائستہ چون اخوانِ طریقت اورا متصف باوصافِ شیخ دانند نقشِ محبّتِ او دردل نشانند آنگاہ برضامندی برادرانِ طریقت ممتاز شود وبہ بشارت غایتِ کمالاتِ انسانی ونہایتِ مراتباتِ سبحانی کہ خلافت جانشینی است سرفراز گردد تا بعدِ شیخ مقبولِ ہمہ آید وجانشینی راشاید چنانچہ پیدا است از اشارۂ حضرت بہاء الدّین نقشبند رحمۃ اللہ علیہ کہ دروقتِ اخیر فرمود محمّد پارسا عین بہاء الدّین شدہ پس ہرکہ یافت ازخدمت یافت خدمت نردبانِ مدارجِ ربوبیّت ومعارجِ الوہیّت است بے اورضاے شیخ واخوانِ طریقت بدست نیاید وبے رضامندیِ ایشان جانشینی را نشاید فی المثنوی المعنوی

ہرکہ خدمت کرد او مخدوم شد
ہرکہ خود را دید او محروم شد

ونیز رویۂ سلف وطریقۂ خلف برین بودہ است ہر خلیفہ کہ بسعادتِ خدمتِ خلق آراستہ وتحمّلِ ایذاے ایشان پیراستہ می شد اورا خلافتِ جانشینی میدادند وسرِ سبت وسردارِ خلق میکردند چنانچہ درحالات حضرتِ سلطان نظام الدّین محبوبِ الٰہی وحضرتِ نصیر الدّین محمود چراغِ دہلی قدس سرّہما از کتبِ تواریخ ہمین طریقہ ثبوت می شود ونیز در اکثر طبقاتِ صوفیہ ہمین روش رواج یافتہ است پس استرضاے برادرانِ طریقت ضروری است کہ بے او اسلوبے ممکن نیست لمؤلّفہ رباعی

بعینیّت شوی قابل محبّتِ شیخ خود بگزین
رَضُوا عَنہُ چو شد کامل رَضِیَ اللّٰہُ عَنْہُمْ بین
ہمہ آیاتِ او میدان تو اخوانِ طریقت را
بکن حاصل رضامندی بعدش جاے او بنشین

سوال پنجم مرید قابلِ فیضانِ پیر یا پیرانِ سلسلہ بلا محبّت واخلاص پیر کے ہوسکتا ہے یا نہین۔

الجواب اعلم انہ فی ہذا السّوال یبحث عن قابلیّۃ المرید وفیضانِ الشیخ۔ فالقابلیّۃ فی الاصطلاح ما تصلح لقبولِ الشیئ والمقصود من الصّلاحیّۃ ہٰہنا المذکورۃ فی ما تصلح ۱۲

قبول تبدل الاوصاف البشرية والتخلق باخلاق الالهية وتبدل الاوصاف
من العبدية والعبدية لا تحصل الا بالفناء والفناء لا يحصل الا بالحب
والاخلاص كما قال القشيري رحمة الله عليه المحبة محو المحب بصفاته واثبات
المحبوب بذاته لان الحب والاخلاص مقدمة الجيش لسلطان العشق ومن
عمالهما يدخلان قبل دخوله حيث يتدريان بافساد القرية البشرية وبيانه لان اقوها
فاذا دخل دخولا تاما وانقادت بالتسليم والرضاء فصلح البشر واذا صلح فاز
فوزا عظيما لانهما اذا استقرا فيها واستوليا على سكانها اى صفاتها
المذمومة الطاغية لقد صار البشر صالحا بالنجاة من يد الابليس والخروج
عن اطاعته ففي هذا الحين دخل في زمرة المخلصين والدخول فيها حصول
القابلية لذلك قال عليه اللعن ولاغوينهم اجمعين الا عبادك منهم المخلصين
وتحصل درجة القابلية باعتبار استيلائهما فيها تاما او غير تام ومن ابتداء
الصلاحية الى حين التامية يظهر عجائب الحالات وغرائب الواردات من
الواهب المنان لتاليف القلوب بالبر والاحسان لان القلوب مجذوبة اليه
قال النبي صلى الله عليه وآله وسلم جبلت القلوب على حب من احسن اليها
وهذا الحب يسمى بالمودة لان المودة لا تتعلق بالمنعم الا برؤية النعمة ففي الحقيقة
محبوبه نعمته لهذا تزداد بكثرة النعمة ودرجاتها وينقص بقلة النعمة واليأس
عنها فقيامها بحصولها وزوالها عند فقدانها والمحبة تتعلق بذات المحبوب
لا تزيد بالوفاء ولا تنقص بالجفاء فقيامها به لذلك زوالها محال لان محبوبه
ذات والذات باق فالمحبة باق ويزعم الطالب في الصورة الاولى لورود
الواردات العجائب والغرائب ان هذا فيضان لا والله بل هي واردات تربى
بها اطفال الطريقة من ولاية الشيخ كالرضيع من المرضعة الى حين الفطام

برعکس مودت کے ۱۲

لَا اعْتِبَارَ لَهَا فِي مقام المحبّة لِاَنَّ الْمُرِيْدَ فِيْ دَرَجَةِ الْمُوَدَّةِ كَالطِّفْلِ لَا يَكُوْنُ بَالِغًا
حتّٰى لا يبلغ الى حُبِّ التَّامِ فَاِذَا بَلَغَ بِدَرَجةِ الحُبِّ صَارَ قَابِلًا لِظُهُوْرِ سلطان العشق
وصَالِحًا لِحُضُوْرِهٖ فحينئذٍ يجيءُ سُلطانُ العشقِ مَعَ العظمةِ والهيبةِ فِي دَارِ الحكومةِ
النَّفْسِ حيثُ يَقْلَعُ اَنَانِيَّتَهَا وَيَقْمَعُ فِرْعَوْنِيَّتَهَا وَيَحْرِقُهَا بِنَارِ قَهْرِيَّتِهٖ كما قال اللّٰه تعالٰى
نَارُ اللّٰهِ الْمُوْقَدَةُ الَّتِيْ تَطَّلِعُ عَلَى الْاَفْئِدَةِ ۝ لِاَنَّ الْعِشْقَ نَارٌ فِي القُلوبِ
تَحْرِقُ مَا سِوَى الْمَحْبُوْبِ وَيُفْسِدُهَا بِغَيْرِيَّتِهٖ كَمَا قَالَ اللّٰه تعالٰى اِنَّ الْمُلُوْكَ
اِذَا دَخَلُوْا قَرْيَةً اَفْسَدُوْهَا وَجَعَلُوْا اَعِزَّةَ اَهْلِهَا اَذِلَّةً ۝ فَلَمَّا دَخَلَ فِيهَا العشقُ
حيث جعل النَّفْسَ ذليلًا واهويَّتَهَا تَبْدِيلًا وَغَلَبَ عَلَيْهَا بِسَطْوَتِهٖ وَقَامَ فِيهَا
بِقُوَّتِهٖ حتّٰى صار النفسُ مغلوبًا منه ومطيعًا لامرِ الشَّيْخِ وراضيًا برضائه وفانيًا
ببقائه الآن يسمّى العشقُ بهذا الظُّهُوْرِ فيضانًا لِاَنَّ نزولَ الوجودِ بصورةِ العالَمِ
كَمَا كَانَ مِنْ فَاَحْبَبْتُ[1] اَنْ اُعْرَفَ بفيضان المقدّس حيث سَتَرَ الحقُّ وَظَهَرَ
الْاٰدَمُ هٰكذا عروجُ الآدمِ لا يمكن اِلَّا بالحبِّ التامّ حيث يَسْتُرُ الآدمُ وَيَظْهَرُ
الْحَقُّ لهذا قال اللّٰه تعالٰى فِي حقِّ المحبّين الّذينَهم بَلَغُوْا بهذه الدّرجة وَالَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ ۝ لِاَنَّ الْحُبَّ تنفي صفاتِ المحبِّ وتثبتُ ذاتَ المحبوب
ففي الْحَقِيْقَةِ لَيْسَ الفيضانُ غيرَ المحبّةِ الاشدِّ الَّتِيْ قَالَ الْقَوْمُ لَهَا عشقًا قَالَ
الجامِيُّ فِي فصِّ ابراهيمَ الهيمانُ شدّةُ العشقِ وهو صفةٌ تقتضي عَدَمَ الخِيَارِ
صَاحِبِهَا اِلَى جِهَةٍ لِهَيَمَانِهَا بَلْ اِلَى الْمَحْبُوْبِ فِي اَيِّ جِهَةٍ كَانَ لَا عَلَى التَّعْيِيْنِ وَ
عَدَمَ امْتِيَازِ صَاحِبِهَا بِصِفَةٍ مَخْصُوْصَةٍ تُقَيِّدُهٗ **انتهى قوله** وبهذا الفيضانِ
يَتَبَدَّلُ اَوْصَافُ الْبَشَرِيَّةِ وَيَتَخَلَّقُ بِاَخْلَاقِ اللّٰهِ كَمَا قَالَ فِي المرأةِ يَا اَيُّهَا
الْاَبُوْ الرَّحْمَةِ بِلَاغَةِ الحُبِّ اِلَى اِنْتِهَاءِ العِشْقِ حينئذٍ يَصِيْرُ الطَّالِبُ لِلعبديّةِ صالحًا
وَكَالمِرْاٰةِ لِلتَّجَلِّيْ قَابِلًا فيتجلّى الرَّبُّ فيه صفاحًا ويجعلُهٗ فِي الحكمةِ بالغًا وَ

[1] اشارة الى الحديث القدسي كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق يعني ان هذا الحديث دال على ان المحبة ... الوجود في صورة العالم ... الآدم ... لنزول اصل موجب ... الوجود الذي ... كذلك ... لعروج الآدم

فِي الْقُدْرَةِ كَامِلًا نُقِلَ فِي قُوَّةِ الْقُلُوبِ اَوْحَى اللّٰهُ تَعَالٰى اِلٰى دَاوٗدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ
فَقَالَ يَا دَاوٗدُ اَلَا تَسْئَلُنِي الشَّوْقَ فَقَالَ دَاوٗدُ يَا رَبِّ وَمَا الشَّوْقُ فَقَالَ اللّٰهُ
تَعَالٰى خَلَقْتُ فِي قُلُوبِ الْمُشْتَاقِينَ مِنْ اَضْوَائِي وَاَتْمَمْتُهَا بِنُورِ وَجْهِي فَاِذَا
نَظَرْتُ فِي الدُّنْيَا اَنْظُرُ اِلٰى قُلُوبِهِمْ لِاَنَّهَا مَوْضِعُ نَظَرِي وَسِرِّي فَبِعِزَّتِي وَجَلَالِي
اَنَّ سَمٰوَاتِي تُضِيءُ مِنْ نُورِ قُلُوبِهِمْ كَمَا تُضِيءُ الشَّمْسُ لِاَهْلِ الدُّنْيَا اِنْتَهٰى قَوْلُهُ
اَلْمُرَادُ بِنُورِ وَجْهِي فَيَضَانُ الْعِشْقِ مِنْ وَجْهِ اللّٰهِ وَوَجْهُ اللّٰهِ الْحَقِيقَةُ الْمُحَمَّدِيَّةُ عَلَيْهِ
الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ يُقَالُ لَهَا فِي اِصْطِلَاحِ الْعَارِفِينَ بَرْزَخُ الْبَرَازِخِ لِاَنَّهُ هُوَ
اَوَّلُ الْمَوْجُودَاتِ مِنَ الْحَقِّ وَوَاسِطَةٌ بَيْنَ اللّٰهِ وَالْخَلْقِ يَدُلُّ عَلَيْهِ قَوْلُهُ عَلَيْهِ
الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللّٰهُ نُورِي وَرُوحِي وَهُوَ ظَاهِرُ الْحَقِّ وَالْحَقُّ بَاطِنُهُ
فَحَقِيقَتُهُ ظُهُورُ الْحَقِّ بِالتَّجَلِّي الْاَسْمَاءِ كُلِّهَا حَيْثُ يَشْمَلُ جَمِيعَ مَظَاهِرِ الْعَالَمِ كَالْمُجْمَلِ
لِلْمُفَصَّلِ عُبِّرَ عَنْهَا بِوَجْهِي كَمَا قَالَ لِيَدِهِ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيهِمْ فِي الْمَجَازِ لِهٰذَا قَالَ
نَبِيُّنَا عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ مَنْ رَاٰنِي فَقَدْ رَاَى الْحَقَّ وَهِيَ بَاطِنُ الْعَالَمِ وَالْعَالَمُ
ظَاهِرُهَا اَشَارَ اِلَيْهِ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ اَنَا مِنْ نُورِ اللّٰهِ وَالْخَلْقُ كُلُّهُمْ مِنْ
نُورِي لِذٰلِكَ قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى وَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ وَالْاِنْسَانُ اَحْسَنُ الصُّوَرِ
مِنْ مَظَاهِرِهَا عَلٰى صُورَةِ الرَّحْمٰنِ كَمَا يَدُلُّ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِي اَحْسَنِ
تَقْوِيمٍ ط وَالْمُؤْمِنُونَ الْكَامِلُونَ الْهُدَاةُ مِنْ مَظَاهِرِهَا التَّامَّاتُ بِشَانِ الْهَادِي لِذٰلِكَ
قَالَ نَبِيُّنَا عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ اَنَا مِنْ نُورِ اللّٰهِ وَالْمُؤْمِنُونَ مِنْ نُورِي وَالشَّيْخُ
الْكَامِلُ الَّذِي فَنِيَ مِنْ صِفَاتِ الْبَشَرِيَّةِ وَفَازَ بِدَرَجَةِ الْوَجْهِ وَقَامَ بِمَقَامِهِ وَجَلَسَ
عَلٰى عَرْشِهِ وَلَطُفَ بِلَطَافَتِهِ مِنْ مَظَاهِرِهَا الْاَتَمِّ فَهُوَ حَافِظٌ وَمَحْفُوظٌ فَمَنْ تَقَرَّبَ
وَعَشِقَ عَلَيْهِ وَفَنِيَ فِيهِ وَبَقِيَ بِهِ يَصِيرُ قَلْبُهُ مَوْضِعَ النَّظَرِ لِلرَّبِّ لِاَنَّ الرَّبَّ اِسْمٌ
لَهُ الْمُرَبِّي وَهُوَ لَا يُشَاهَدُ فِي الْعُيُونِ الْخَارِجَةِ الْاِنْسَانِيَّةِ اِلَّا بِوَاسِطَةِ الْبَرْزَخِ الْجَامِعِ

وَالبَرزَخُ الجَامِعُ اِنسَانٌ کَامِلٌ وَالاِنسَانُ الکَامِلُ شَیخٌ فَالشَّیخُ الکَامِلُ وَاسِطَةُ
الفَیضَانِ بَل یَظهَرُ الوُجُودُ المُطلَقُ بِصُورَتِہٖ فِی الاَعیَانِ لِاَنَّ الاَعیَانَ الخَارِجِیَّةَ
الاِنسَانِیَّةَ کُدِرَت بِعَرُوضِ الاَوصَافِ البَشَرِیِّ اِذَا صَفَت[1] عَنهَا صِرنَ قَابِلاً
لِلتَّجَلِّی لِهٰذَا تَتَعَلَّقُ القَابِلِیَّةُ بِالمُرِیدِ بِاعتِبَارِ عَلَیہِ وَالفَیضَانُ بِالمُرَادِ بِاعتِبَارِ
نُورِ وُجُودِہٖ وَلَو کُلٌّ سِنٌّ[2] لٰکِنَّ جَرِیُ عَادَةُ القَومِ اَن تُنسَبَ القَابِلِیَّةُ اِلَی المُرِیدِ
وَالفَیضَانُ اِلَی المُرَادِ بِاعتِبَارِ التَّعَلُّقِ فَتَجَلَّی الوُجُودُ لِلمُرِیدِ عَلٰی صُورَةِ المُرَادِ
وَہُوَ الدَّلِیلُ عَلَی الخَیرِ اِلٰی سَبِیلِ الرَّشَادِ لِذٰلِکَ حُبُّہَا فَرضٌ لِلطُّلَّابِ وَہٰذَا
ہُوَ الطَّرِیقُ الصَّوَابُ چنانچہ ثبوت میکند عشق را شیخ نصیرؒ در اصل چہل وسوم
کتاب ریاض القدس در سورۂ حٰمٓ عٓسٓقٓ آخر ہمین عشق است کہ عین و سین
و قاف بدین لباس آمدہ است تا نامحرمان در نیابند نمی بینی کہ در توریت ہرجا کہ
شین آمدہ است در قرآن سین آمدہ است و در اوّل ہر سورہ بسم اللہ آمدہ است
و در توریت بشم اللوہیم آمدہ است و ذکر موسیٰؑ در قرآن بسین آمدہ است
و در توریت بشین آمدہ است یعنی موشیٰ مو آب را گویند بزبانِ عبری و شا چوب را
گویند چون درمیانِ آب و چوب یافتہ اند موشیٰ نام کردند تا بدانی کہ عین و شین و
قاف حروف عشق است کہ حق تعالےٰ در کلام مجید خود یاد کردہ است قافِ عشق
کہ عبارت از قافِ قرب است **بیت**

	ہماسے قافِ قربی اسے برادر		ہمارا جز ہمائے مصلحت نیست	

در ہر دلے کہ نورِ عشق در آید آن نورِ دل وجودِ حق تعالیٰ را بے ترتیبِ مقدماتِ
عقلی ادراک کند و نیز قربِ او با ہر وجودے فہم کند انتہی **قولہ** پس ناچار است
طالب را از عشق کہ شہودِ وجودے فیضانِ عشقیہ وجود نگیرد و طریقِ سلوک بے رفاقت
انتہا نپذیرد و تجلی گاہِ عشق دلِ انسانِ کامل است کہ با حق واصل و خلق را

[1] ای غلظت

[2] یعنی بزرگی چنانچہ شیخ مرید را از وی خالی کند آن را قابلیت ... و چیزی کہ ... خود بتجلی عشق

[3] ... فیضان ... پس ... مراد است

شامل است چون پیشِ او بمیری و او را در دلِ خود بگیری عشق در تو تجلّی کند و ترا
از تو ببرد آنگاه بدانی که در طریقِ ہدایت بے تجلّیِ اسمِ ہادی رہ نکشاید و اسمِ ہادی
بے مظہرِ خود تجلّی ننماید و مظہرِ اتمِ اسمِ ہادی محمدؐ است علیہ الصّلوٰۃ والسّلامُ
و خلفاءِ اکملِ او سلسلاً الی یوم القیام یَہْدِی اللّٰہُ لِنُوْرِہٖ مَنْ یَّشَاءُ اِلٰی صِرَاطٍ
مُّسْتَقِیْمٍ اشارہ از وست وَ لَقَدْ جَاءَکُمْ مِنَ اللّٰہِ نُوْرٌ وَّ کِتَابٌ مُّبِیْنٌ کنایت باو
اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللّٰہُ نُوْرِیْ بیانش ساطع وَ ثُمَّ رَشَّ عَلَیْہِمْ مِنْ نُوْرِہٖ برہانش
قاطع در ہر کہ آن نور بتافت و خلیفۂ خود ساخت حکمِ او یافت و ہمچنین خلیفہ ہاے
خلفاءِ او سلسلاً تا قیامت یک نور اند کہ براے فیضانِ حق واسطۂ ظہور اند
اَلْفُقَرَاءُ کَنَفْسٍ وَّاحِدَۃٍ می دان وَلَا نُفَرِّقُ بَیْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِہٖ می خوان
پس مرید را باید کہ پیشِ شیخ حکمِ فنا بر خود راند و خود را شائستۂ او گرداند تا
ہادیِ مطلق در مظہرِ خود ظہور کند و او را بے خود از خود عبور دہد ہمین است صلاحیّتِ
اعمال کہ مشروط است باخلاص و محبّتِ کمال و ہمین جہت حق عزّ و جلّ اخلاص را
صراطِ مستقیم فرمود و مدارِ وصولِ الی اللہ برو نمود چنانچہ گفت وَ قَالَ ہٰذَا عَلَیَّ
صِرَاطٌ مُّسْتَقِیْمٌ پس تا در محبّت و اخلاص کامل نشود از راہ بدرگاہ نرسد و
دیدارِ حق را قابل نبود قَالَ اللّٰہُ تعالےٰ مَنْ کَانَ یَرْجُوْا لِقَاءَ رَبِّہٖ فَلْیَعْمَلْ عَمَلًا
صَالِحًا وَّ لَا یُشْرِکْ بِعِبَادَۃِ رَبِّہٖ اَحَدًا ۝ چون در اخلاص و محبّت کہ اصلِ عملِ
صالح است کامل شد براے تجلّیِ عشق قابل شد آنگاہ سلطانِ عشق بتازد و
اسبابِ غیریّت بدر اندازد ہر گاہ کہ غیر نماند شرک بہ کہ راند لاجرم مستحق دیدار شود
و حقّ در وے تجلّی کند بناءً علیہ ہدایت منحصر است بعشقِ شیخِ خود کہ مظہرِ اسمِ ہادی است
و رہبرِ ترسناکِ بیاذینِ جمیعِ سیّئات و خطرناکِ بوادی می فرمایند حضرت عبد القدّوسِ گنگوہی
رحمۃ اللہ علیہ در مکتوبِ ہشتاد و سوم چون مرید در واقعات و واردات ترقّی یابد

آن همه از جمالِ شیخ بر دلِ مریدی می تابد لاجرم میانِ شیخ و مرید بر حکم تعارف ازلی
محبت پدید آید و بر قدرِ آن تعارف تعاشق روے نماید چندانکه جمالِ شیخ مریدِ صادق
را آئینهٔ جمالِ حق تعالیٰ بود آنگاه مریدِ صادق شیخ پرست بود مگر اینجا گویند که مرید
پیر پرست به از خداپرست که پیر پرست در مشاهدهٔ حق سبحانه تعالے بود و بحقیقت
خداپرست ظاهر در مشاهدهٔ خود با خود بود پس خود پرست بود نه خداپرست پس هرچند
که محبت با شیخ زیادت کمال و جمال زیادت درین مقام وقتے حضرت عمر رضی اللہ عنہ
را حضرت رسول صلعم پرسید یا عمر تو مارا دوست میداری عمرؓ گفت آرے یارسول اللہ
ترا دوست میدارم باز رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم پرسید از جان مرا دوست
میداری عمرؓ صادق بود از سرِ صدق از مقامِ خود جواب داد یارسول اللہ ترا
از جان دوست نمی دارم که جان از همه عزیز است رسول صلعم فرمود یا عمرؓ تا تو مرا
از جان دوست نداری ایمان نداری که تا جان نبازی و خود را از میان بیندازی
دستِ تو بدامنِ کبریاے ایمان نرسد که ایمان با خود پرستی نبود پس پیر پرستی که حقیقتاً
خداپرستی است از خود رستی بود و آن ایمان درستی بود تا اگر لا اِلٰہ اِلّا اللہ دو صد سال
گوئی و محمد رسول اللہ نگوئی و براخلاصِ آن نه پوئی مومن نباشی که خداپرستی
در پیر پرستی است نه بے پیر پرستی خداپرستی است عمر رضی اللہ عنہ عاشقِ صادق
فائق بود در حال از خود برخاست و با پیر پرستی ساخت عمرؓ گفت یارسول اللہ اکنون
ترا از جان دوست میدارم یک جان چه باشد صد جان فداے راهِ تو آرم فطوبی
لمن له حبّ الشیخ بالکمال انتهی قوله ازین جاست گوے ایمان که معرفتِ سبحان
است در میدانِ محبت انداخته اند و همّت را چوگانش ساخته تا همت بخلوص نسازد
و جان در راهِ پیر نبازد مومنِ حقیقی نشود و خداپرست نگردد بهمین ضرورت اکثرے
از مشائخانِ طریقت اوّل مرید را بشغلِ رابطه تربیت میفرمایند تا مناسبت پیدا آید

وازمناسبت محبت روے نماید از محبّت صورت شیخ در دلِ مرید جلوہ گر آید و اورا
از و بربا ید پس سلطانِ عشق در دل خیمہ زند لَا تُبْقِيْ وَ لَا تَذَرُ شیمہ کند وَاَشْرَقَتِ
الْاَرْضُ بِنُوْرِ رَبِّهَا پیش آید و جمالِ حق درو تجلّی نماید پس ہیچ عمل و مشاہدہ
بے اخلاص و محبتِ پیر راست نیاید و قبولیت را نشاید ہمہ بیکار بلکہ ادبار و آنچہ
نمودار است اسراریت افشاءُ سرّ الربوبیّۃ کفرٌ در کار است مصرعہ

ورنہ در محفلِ رندان خبرے نیست کہ نیست

چنانچہ حضرت شیخ احمد سرہندی مجدّد الف ثانی رحمۃ اللہ علیہ در مکتوب سی ام جلد
ثانی می فرمایند اگر در دو چیز فتور نرفتہ باشد یکے متابعت صاحب شریعت علیہ الصَّلٰوۃ
والسَّلامُ دوم محبّت و اخلاصِ شیخ با ثبوت این ہر دو چیز اگر ہزاران ظلمات طاری شود
باک ندارد و آخر اورا ضایع نخواہند گذاشت و اگر یکے ازین دو چیز نقصان پیدا کرد
خرابی در خرابی است اگرچہ بحضور و جمعیّت باشد کہ آن استدراج است کہ عاقبت
خرابی دارد انتہی قولہ پس ہر حضور و جمعیّت را کہ بے محبّت و اخلاصِ شیخ باشد
استدراج نام نہند و در بازارِ صداقت بہ پلّہ اعتبار رواج ندہند باید دانست
کہ طریقِ وصولِ الی اللہ بر دو نہج است یکے کسبی کہ تعلق بہ مجاہدہ دارد
تا خود را در بوتۂ ریاضت نہ گدازی و حجب بشریّت دور نسازی آفتابِ محبّت نتابد
و لذّتِ مشاہدہ نیاید وَالَّذِيْنَ جَاهَدُوْا فِيْنَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا ط درینجاست بیت

وصالِ دوست طلب میکنی ز خود بگذر	کہ درمیانِ تو و او بجز تو حائل نیست

درین صورت اوّل نسبت محبیّت جلوہ گری کند و در آخر بہ محبوبیّت رساند اگر توفیق
رفیق شود ہمہ ریاضات و مجاہدات تعلق بہ ہمّتِ مرید دارد تا ہمّت نکند بمراد نرسد
اگرچہ بارانِ مکاشفات و واردات بر زمینِ استعدادِ مرید بارد بے محبّت و اتمّ
و اخلاصِ کاملِ شیخ تخمِ مراد سر بر نیارد نہ از سیر فیضانش رسد و نہ از پیرانِ عظام

زیراکہ فیضانِ حق بعشق دار د نام و دیگرے وہبی او تعلق بمشاہدہ دارد
درین صورت طالب بشرابِ محبت مدہوش و شاہدِ مقصود در آغوش از خویش
بیگانہ و بدوست یگانہ۔ نہ بر دلش از مجاہدہ بار و نہ بر خاطرش از غیر غبار
یٰاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا مَنْ یَّرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِیْنِهٖ فَسَوْفَ یَاْتِی اللّٰهُ بِقَوْمٍ یُّحِبُّهُمْ
وَیُحِبُّوْنَهٗ ط ثبوتِ آن میکند درینجا نسبتِ محبوبیت در اول بگیرد و در آخر حبیب
گرداند درین صورت فیضانِ پیر مشروط بہ قابلیتِ مرید نیست بلکہ منحصر بمحض عنایت
وفضلِ شیخ است گفتہ اند فی المثنوی

چارہ آن دل عطائے مبدعی است	داد او را قابلیت شرط نیست
بلکہ شرطِ قابلیت دادِ اوست	داد لب و قابلیت ہست پوست

ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ یُؤْتِیْهِ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ ط لیکن در ہر دو طریق
استلزامِ محبت از جانبین است و استحکامِ روابط مشروط بہ فیمابین از ہر طرف کہ
گسستہ شود طالب خراب خستہ گردد در حدیث است مَنْ اَحَبَّ لِقَآءَ اللّٰهِ اَحَبَّ
اللّٰهُ لِقَآءَهٗ وَمَنْ كَرِهَ لِقَآءَ اللّٰهِ كَرِهَ اللّٰهُ لِقَآءَهٗ ثابت شد کہ مرید بے محبت و
اخلاص پیر ہرگز قابلِ اخذِ فیضان نشود پس فیضانِ پیر یا پیرانِ سلسلہ کہ یکے اند
چگونہ حاصل گردد واللّٰهُ الْمُوَفِّقُ بِالْمُرَادِ وَهُوَ الْوَلِیُّ بِالرَّشَادِ مَنْ یَّهْدِیْهِ فَلَا
مُضِلَّ لَهٗ وَمَنْ یُّضْلِلْهُ فَلَا هَادِیَ لَهٗ لمؤلفہ

عشق است کہ شد جلوہ گر صورتِ انسان	قابل کند و ہم ببرد تا برِ رحمان
تا فانی فی الشیخ نہ گردی برہ عشق	از پیر و ز پیران نبری نعمتِ فیضان

سوال ششم ہر مرید پر ادائے حقوقِ پیر و آدابِ پیر واجب ہیں یا نہیں۔
الجواب۔ اِعْلَمْ اَنَّهٗ كُلُّ حَقٍّ مِنْ حُقُوْقِ اللّٰهِ وَالْخَلْقِ بِمَنْزِلَةِ الدَّیْنِ یُسْئَلُ
الْعَبْدُ یَوْمَ الْقِیٰمَةِ عَنْهُ لَا نَجَاةَ اِلَّا بِاَدَائِهٖ اَوْ عَنِ اسْتِغْفَارِهٖ فَحَقُّ الشَّیْخِ مِنْ

حقوقِ الربوبیة لانه هو مظهر بالاتم وادائه اداء حق الالوهیة من کسل عنه او غفل به لا یصل بالکمالات الانسانی والمراتبات السبحانی فبآدابِ الشیخ واداءِ حقوقه یبلغ المرید مبلغ الرجال ویصل الطالب درجة الکمال

در لطائفِ اشرفی است مکافاتِ بعضے از حقوقِ تربیتِ شیخ جز بمراعاتِ حسنِ ادب نتوان کرد پس تعظیمِ قوم مشائخ طریقت که نسبت ابوتِ معنوی دارند اداے حقے بود از تعظیماتِ حقوق واہمالِ آن عینِ تقصیر وخسران وعقوق ہرکہ بموجب فرمودہٴ من لم یشکر الناس لم یشکر الله باداے حقوقِ شیخ کہ سببے است از اسبابِ ربوبیتِ حق سبحانہ قیام نہ نماید از اداے حقوقِ الٰہی قاصر آید من لم یتواضع الربّ الادنیٰ لم یصل الی الربّ الاعلیٰ فرد

کے بشکرِ خدا قیام کند	تارکِ شکرِ بندگانِ خدا

انتہی قولہ بلکہ بسبب عدم بجاآوری آداب پیر مرید از احاطہٴ بیعت خارج می شود کما جاء فی الالہام المطلق من یخرج عن احاطة ادب الشیخ فهو یخرج عن احاطة البیعة وبالضرورة علیه تجدید البیعة واجب لہٰذا بزرگانِ دین وعارفانِ محققین خدمتِ پیر وآدابِ پیر واجب گفتہ اند حضرت خواجہ قطب الدین بختیار کاکی اوشی در دلیل العارفین کہ ملفوظاتِ خواجہٴ بزرگ حضرت خواجہ معین الدین چشتی رحمة الله علیہ اند می فرمایند بعد ازان روئے بدعاگوئی کرد کہ در انچہ بخدمت شیخ الاسلام سلطان المشائخ شیخ عثمانِ ہارونی نور الله مرقدہ پیوستم وبارادتِ بیعت مشرف شدم در مدّت بیست سال از خدمت کردنِ ایشان یک زمان نفس را آسودگی ندادم چنانچہ روز دانستم نہ شب ہرجا کہ خدمتِ ایشان مسافر شدندے دعاگو برابر بودے وچون بندگان خدمت کردے وجامہٴ خواب وتوشہ برسر کردہ برفتمے چون خواجہ خدمت ازین فقیر دید نعمتے بمن روان کرد کہ آن نعمت را حدے ونہایتے نہ بود

آنگاه فرمود ہر کہ یافت از خدمت یافت مرید را باید کہ ذرّہ از فرمانِ پیر تجاوز نکند فقط
بعد ازان می فرمایند آنگاه فرمود کہ برادرم شیخ شہاب الدّین سہروردی ہمین معاملہ
بوده است کہ برابر سرِ خویش توشہ بر سر کرده در حج رفتے و باز آمدے آنگاه نعمت یافت
کہ آن نعمت را حدّے نیست و نہایتے نبود انتہی قولہ پس حصولِ نعمت منحصر بر
خدمت است و خدمت موقوف بر حُسنِ عقیدت و در حُسنِ عقیدت صفتے است کہ جذبۂ رحمت
بہانہ جوئی میکند پس ہر چند کہ حُسنِ عقیدت زیادت محبّت زیادت ہر چند کہ محبّت زیادت
خدمت زیادت و ہر چند کہ خدمت زیادت نعمت زیادت پس نعمت صورتِ رحمت است
و خدمت صورتِ شکر و بر ہر نعمت شکرے واجب کہ باعثِ ازدیادِ نعمت است کما قال اللہ
تعالےٰ لَئِن شَکَرتُم لَاَزِیدَنَّکُم لہٰذا نعمت را غایتے و نہ خدمت را نہایتے
حضرت بابا فرید الدّین گنجشکر رحمۃ اللہ علیہ در فوائد السّالکین کہ ملفوظاتِ حضرتِ خواجہ
قطب الدّین بختیار کاکی اوشی رحمۃ اللہ علیہ اند می فرمایند بعد ازان در حُسنِ اعتقادِ
مریدان سخن افتاد بر لفظ مبارک راند وقتے درویشے را در بغداد بتہمتے گرفتند و
در معرضِ قتل ایستاده کردند مستقبلِ قبلہ چون سیّاف در آمد تا تیغ گذار کند نظرِ آن
درویش بر گورِ پیرِ خود افتاد آن درویش روے از جانبِ قبلہ گردانیده بجانبِ
گورِ پیرِ خود کرد سیّاف گفت از قبلہ چرا روے میگردانی گفت روے بجانبِ قبلۂ
خود داریم ایشان ہمدرین مجادلہ بودند فرمان آمد کہ این را آزاد کردیم خواجہ قطب الاسلام
چشم پر آب کرد فرمود کہ عقیدۂ خوب آن درویش را از قتل خلاص داد آنگاه فرمود
کہ مرید را در حضور و غیب پیشِ پیرِ خود می باید بود چنانچہ در حیات خدمتِ پیر واجب است
بلکہ ازان زیادت انتہی قولہ چون ادب و خدمتِ پیر کہ اداے حقّے است از حقوقِ
او در حیات و ممات از مرید بر نمی خیزد باید کہ ہمہ تن بجان نثاری و خدمت گذاریِ او
آویزد تا بمرتبۂ کمال رسد و بجمالِ حق فائز شود و این ہرگز میسّر نہ شود تا دل آویختۂ

یعنی بعد ممات

محبتِ پیرِ دستگیر نبود زیرا که در محبت اثریست که جذب وانجذاب درمیان محبّ و
محبوب پیدا میکند به بین چه فضلِ خداوندی است که حبیب خود را فرمود قُل لَّآ اَسْئَلُکُمْ
عَلَیْہِ اَجْرًا اِلَّا الْمَوَدَّۃَ فِی الْقُرْبٰی ط چونکه مقصود هدایت است وهدایت بے محبتِ هادی
غیر ممکن پس بجاے محبت بر مودّت اکتفا کرد و آن را هم اجرِ رسالت قرار داد
تا اگر مودّت هم بخلوص نکنند اجر پنداشته اداے او واجب شمارند و ازین راه روے
بسوے مقصود آرند و آنرا هم جاے خواست که محل کمالِ تنزیل محبت است
زیرا که چون محبت بکمال رسد با قربا و خدمتگاران و اشیاے محبوب تعلق گیرد شعر

پاے سگ بوسید مجنون خلق پرسید این چه بود — گفت این سگ گاه گاہے در کوے لیلی رفته بود

تا که علاقۀ فیما بینِ هادی و مُهتدِی قائم ماند و بکمالِ محبت رساند فائزِ مقصود شود
و منظورِ ودود جاے غور است چه ضرورتِ محبتِ شیخ است که مودّتِ اقربا را بر
مریدان واجب ساخت و بندگان را بشانِ رحمت بنواخت تقاضاے شانِ ربوبیت
اوست که در صورتِ شیخ جلوه میکند و بر مریدان عرضه میدهد واے بر او که در وا او را
نشناسد و از و روے بگرداند کورچشمی نماید و از ادب و خدمت بدر آید پس از
حقِ تربیتِ شیخ درگذشتن و بر الطاف و انعاماتِ او نظر نه کردن راهِ قطعیت و
محرومیت است شعر

ترسم که بکعبه نرسی اے اعرابی — کین ره که تو میروی به ترکستان است

پس ثابت شد چندانکه رابطۀ محبت و اخلاصِ شیخ محکم تر عشقِ شیخ جوشان تر و چندانکه
عشقِ شیخ در جوش شاهدِ مقصود در آغوش یعنی حق در و تجلّی کند و به نعمتِ رویت
مشرّف سازد بشناس بشناس هرچند که ادب و خدمتِ شیخ زیادت محبتِ شیخ زیادت
و هرچند که محبتِ شیخ زیادت دولتِ وصول زیادت زیرا که ادب و خدمتِ شیخ علامتِ
محبتِ شیخ است و محبتِ شیخ علامتِ محبتِ رسول و محبتِ رسول علامتِ محبتِ خداست

پس هرکه از ادب و خدمتِ شیخ قاصر آمد از دولتِ وصولِ حق قاصر آمد و از نعمتِ رؤیت
مهجور است و از قربِ الٰهی دور مَنْ كَانَ فِي هٰذِهِ أَعْمٰى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمٰى ؕ
در جائیکه مودّتِ اقربائے شیخ حکمِ وجوب دارد چگونه روا باشد که در اداے حقوقِ
شیخ و آدابِ پیر کلام آرد حیف صد حیف شیخ که وارث ورثهٔ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ
مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ؕ
بر مریدان همه تن نثار و مریدان را هنوز در اداے حقوقِ پیر و آدابِ پیر استکراه و استکبا
هیهات هیهات عجب دورے است منقلب که مریدان از پیران تمنّاے ادب دارند
و خدمتِ خود بر پیران واجب شمارند محبوبیّت حصّهٔ خود شمرده و بر پیر گمانِ محبّیت برده
عَلَمِ کمال می افرازند و گوے سبقت می بازند اهمال از خدمت و انحراف از اطاعت
میکنند حقّا که این راہے است شیطانی و چاہے است ظلمانی هرکه دران افتد
تا ابد نه بر آید لمؤلّفه

چنالم ز دورِ فلک واژگون — زند نیشتر بر رگِ ذوفنون
سرِ جاهلان و سفیهان بلند — بناز و تنعّم سفلگان ارجمند
به بر کرده اند طیلسانِ صفا — دلِ پُر کدورت ز حرص و هوا
همه تیز دندان چو گرگان به کین — شده پاسبان گوسفندانِ دین
بسا ده دلان رهزن و دلفریب — ربودند از خلق صبر و شکیب
بجاه و جلال و بمال و منال — باخوان شب و روز جنگ و جدال
نه تعظیمِ مادر نه وَابِ پدر — نه حُبِّ برادر نه بر حق نظر
نه خوفِ خدا و نه پاسِ نبی — نداند چو خود هیچکس را ولی
به پیران و استاد منّت نهند — معزّز مفخّر همه از منند
طلبگارِ خدمت ز پیران مرید — تفوّق بجویند بر بایزید

کسے گفت پیری پیر از من است
کسے گوید حق خلافت من است

کسے پیری پیر یک سو نهاد
کسے بر خلیفه چو گرگ اوفتاد

به مکر و دغل جبّه و سبحه گیر
نه داب خلیفه نه تعظیم پیر

حکیمان حق عالمان متین
همه صوفیان مکین کا امین

تنا اهلی شان جگر خسته اند
به مُهر خموشی دهن بسته اند

ز جور جفا ہاے جُہّال عهد
چو اصحاب کهف اند در خواب مهد

امان جویم اے خالق ذو المنن
رہائی دہ زین روبهان زمن

شد از شومی شان در فیض بند
دل طالبان است ازان دردمند

دل عاشقان سوخت زین ابتلا
رسد نعرهٔ اَلعَطَش تا سما

ز ابر کرم بار باران فیض
بحق اَبُو الرَّحمتہ جان فیض

بحق محمّد علیؑ و بتول
باصحاب و ارباب باب الحصول

به محبوبی قادر ذی الجمال
لعشق علی صابر ذی الجلال

بحق لطافت علی شیر حق
کشا باب رحمت بطلاب حق

خدایا تو ربّی و اسمت عظیم
که بخشد بجز تو گناهٍ عظیم

گرفتار عالم یادبار خویش
تو کن فضل و رحمت بکردار خویش

بدرد فراق تو در مانده ایم
ترا اَکرَمُ الاَکرَمِین خوانده ایم

نداره خلیل از تو دیگر هوس
مگر دار باحافظ اللّٰه و بس

وَالَّذِینَ کَفَرُوْا اَوْلِیَآءُهُمُ الطَّاغُوْتُ یُخْرِجُوْنَهُمْ مِنَ النُّوْرِ اِلَی الظُّلُمَاتِ ۵
درشان ایشان است زیرا که نور نور محمّدی است صلعم و او مظهر جمال حق است
و شیخ بسلسلهٔ فنا فی الرّسول حکم آن نور دارد هر که کفران نعمت حق که وجود شیخ است

بلکہ وادبِ او از دست دہد خود را در ظلماتِ دوری و مہجوری بنشاند طاغوت پرست آمد نہ حق پرست در لطائف اشرفی است حضرت قدوة الکبرامی فرمودند در خدمتِ شیخ اگر کسے اہمال ورزد بمقصد نرسد چہ جان در راہِ شیخ اگر نہ سپارد بے ہمت باشد یک جان چہ باشد اگر ہزار جان بفدائے شیخ کسے کند ہنوز کم است بیچارہ مجذوب شیرازی چہ خوش گفتہ شعر

جان نقدِ محقر است حافظ		از بہر نثار خوش نباشد	

انتہی **قولہ** چنانچہ بہ محلِ آداب در کشف المحجوب نقل میکند ابو حفص حداد نیشاپوری گوید رحمۃ اللہ علیہ اَلتَّصَوُّفُ کُلُّہٗ آدابٌ لِکُلِّ وقتٍ اَدَبٌ وَ لِکُلِّ مَقَامٍ اَدَبٌ وَ لِکُلِّ حَالٍ اَدَبٌ فَمَنْ لَزِمَ آدَابَ الْاَوْقَاتِ بَلَغَ مَبْلَغَ الرِّجَالِ وَ مَنْ ضَیَّعَ الْآدَابَ فَھُوَ بَعِیْدٌ مِنْ حَیْثُ یَظُنُّ الْقُرْبَ وَ مَرْدُوْدٌ مِنْ حَیْثُ یَظُنُّ الْقَبُوْلَ تصوف بجملہ آداب است کہ ہر وقتے و ہر مقامے و حالے را ادبے بود و ہر کہ ملازمت آدابِ اوقات کند بدرجۂ مردان برسد و ہر کہ ادب ضائع کند او دور باشد از پندارِ نزدیکی و مردود باشد از گمان بردن بقبولِ حق انتہی **قولہ** چونکہ درین دارِ دنیا متجلی است حق بشانِ ہادی در صورِ مشائخ و از ان مظاہرِ خود تربیت میکند مریدان را پس در حقِ مرید مظہرِ وجودِ حق صورتِ شیخ است درین مقام ادب و خدمتِ او عین ادب و خدمتِ حق باشد وَ اللّٰہُ یَھْدِیْ بِنُوْرِہٖ مَنْ یَّشَآءُ ﴿۱۲﴾ اشارت از نورِ رسولِ مقبول صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و وارثِ اوست ہر کہ ادب و خدمتِ او بجا نیارد و نظر بر حفظِ آدابِ اوقات ندارد از قبولیت دور است و قلبش بے حضور پس ادب و خدمتِ شیخ کہ ادائے حقے است از حقوقِ او وقتے من الاوقات ظاہراً و باطناً از ذمۂ مرید ساقط نگردد و حقِ تربیتِ او از وے برداشتہ نشود حکم فرضیت دارد نہ وجوب وَ اللّٰہُ اَعْلَمُ وَ ھُوَ عَلَّامُ الْغُیُوْبِ لمؤلفہ

جمالِ شیخ جمالِ الوہیت باشد — حقوقِ شیخ حقوقِ ربوبیت باشد
کمر بخدمتِ او بندو از میان برخیز — کہ فرض راہ طریقِ عبودیت باشد

سوالِ ہفتم بندہ اپنے مولی کا مولی ہوسکتا ہے یا نہیں۔

الجواب اِعلَم اَنَّہٗ کُلُّ مَاخَلَقَ عِبَادٌ لِلّٰہِ وَہُوَ المَولیٰ المَوَالِی کَمَا قَالَ اللّٰہُ تَعَالیٰ وَاعلَمُوا اَنَّ اللّٰہَ ہُوَ مَولٰکُم ؕ وہٰذِہِ المولائیۃُ دائمیۃٌ قائمیۃٌ علیٰ کُلِّ مخلوقٍ مادامتِ الاُلوہیۃُ وَالعبودیۃُ متجلیتانِ لِاَنَّ الاُلوہیۃَ عبارۃٌ عن مرتبۃِ الاَسمَاءِ وہی مرتبۃٌ اجمالیۃٌ متصفۃٌ بالاوصافِ الوجوبیۃِ والنِّسَبِ الفعلیۃِ باعتبارِ اتصافِ الوجودِ بالکمالاتِ والعبودیۃُ عبارۃٌ عن مرتبۃٍ اجمالیۃٍ متصفۃٍ بالاوصافِ الامکانی والکونیۃِ فی العلمِ مع نِسَبِ الانفعالیۃِ باعتبارِ تلبّسِ الوجودِ بالنقائصاتِ وہما مرتبتانِ متلازمتانِ من مراتبِ الواحدیۃِ ای الحقیقۃِ الانسانیۃِ لو ارتفعتِ العبودیۃُ لبطلتِ الاُلوہیۃُ وہو محالٌ فکیف تنفکُّ العبدیۃُ من العبدِ لو یصلُ الیٰ غایاتِ الوصالِ ونہایاتِ الکمالِ چنانچہ میفرمایند حضرت عبد القدوس گنگوہی رحمۃ اللہ علیہ در مکتوب صد و چہارم ہر چند بندہ ترقی یابد و در فنا و بقا شتابد بندہ ہمان بندہ بود و خدا و ند خدا و ند نہ آنکہ بندہ ناچیز محض شود و نہ آنکہ بندہ خدا شود العیاذ باللہ من ذٰلک وان کان فی الحقیقۃ لیس الا اللہ ولیکن بندہ در فنا و بقا جاے رسد کہ از خود ہیچ شعور نیابد و ہیچ دوئی باو نتابد فالعبد عبدٌ والحقُّ حقٌّ فاعرف فانّہ سرٌّ بین اللّٰہِ وبینَ عبدِہٖ وحدہٗ لاشریک لہٗ عبدُہٗ ورسولُہٗ کمال و جمال این مقام است **انتہی قولہ** وللحقیقۃِ الانسانیۃِ مظاہرُ فباعتبارِ الجمعِ والکلّی المظہرُ الاَتمُّ جدّی آدمُ علیہِ السّلامُ وہو خلیفۃُ اللّٰہِ وواسطۃُ الفیضانِ للعالَمِ کما کانتِ الحقیقۃُ الانسانیۃُ واسطۃً لظہورِ العالَمِ وابناءُہُ الکاملینَ الوارثینَ من الانبیاءِ والاولیاءِ ایضاً خلفاءُ ووسائطُ

فی العالم کلہ چنانچہ جامی گوید رحمۃ اللہ علیہ در نقد النصوص نقلاً از شیخ اکبر محی الدین
ابن عربی رضی اللہ عنہ کہ شیخ رضی اللہ عنہ در عنقاءِ مغرب می فرماید حقیقۃ الحق لا تحد
و باطن الرب لا تعد فباطن لا یکاد یخفی و ظاہر لا یکاد یبدو فان یکن باطناً
فربہ وان یکن ظاہراً فعبدہ و لذالک ای لکون آدم لہ جہۃ ربوبیۃ
بہا یناسب الحق سبحانہ و جہۃ عبودیۃ بہا یناسب الخلق جعلہ اللہ سبحانہ
خلیفۃ فی خلقہ لیأخذ بجہۃ الربوبیۃ و نشأۃ الروحانیۃ عن اللہ تعالیٰ
ما یطلبہ الرعایا و یبلغہ بجہۃ العبودیۃ و نشأۃ الجسمانیۃ الیہم و فی
ہاتین الجہتین یتم امر خلافتہ کما قال سبحانہ و لو جعلناہ ملکاً لجعلناہ
رجلاً و للبسنا علیہم ما یلبسون لیجانسکم فیہ فیبلغکم امری و کذالک جعل
سبحانہ انبیاءہ الکاملین خلفاء فی العالم کلہ و غیر الکاملین فیما یتعلق
بہ فان لفرد من الافراد الانسانیۃ نصیباً من ہذہ الخلافۃ یدبر بہا ما یتعلق
بہ کتدبیر السلطان لملکہ و صاحب المنزل لمنزلہ و ادناہ تدبیر الشخص
لبدنہ و خلافۃ العظمیٰ انما ہی للانسان الکامل انتہی قولہ لما تحقق ان
الخلافۃ العظمیٰ للانسان الکامل فہو باعتبار التفصیل ای تفصیل الاسماء
مظہر للہادی و یظہر شان الہدایۃ بواسطتہ لذالک کل من الانبیاء
و ورثاءہم الاولیاء خلفاء لہ و وسائط للمہتدین والواسطۃ مطاع
و امر اللہ تعالیٰ لاطاعتہ کما قال اطیعوا اللہ و اطیعوا الرسول و اولی الامر
منکم ؕ والمطاع مولیٰ لمن اطاع لہ فالشیخ مطاع و مولیٰ للمریدین کما ان
الابلیس و الطاغوت باعتبار مظہریتہ المضل و واسطۃ الضلالۃ مولیٰ
للکافرین کما قال سبحانہ والذین کفروا اولیاءہم الطاغوت یخرجونہم
من النور الی الظلمات الاولیاء جمع الولی والولی بمعنی المولیٰ کالقتیل بمعنی المقتول

فَثَبَتَ اَنَّ الشَّیْخَ مَوْلیٰ لِلْمُرِیْدِ بِاعْتِبَارِ خِلَافَتِہٖ وَالْمُرِیْدُ عَبْدٌ لَہٗ وَلَا تَنْتَقِلُ الْخِلَافَۃُ اِلَّا اِلَی الْمُرِیْدِ وَالْمُرِیْدُ لَیْسَ بِشَیْخٍ لِلشَّیْخِ لِہٰذَا لَا یُمْکِنُ اَنْ یَکُوْنَ الْمُرِیْدُ خَلِیْفَۃً عَلَیْہِ وَوَاسِطَۃً لِلْفَیْضِ بَیْنَ الْحَقِّ وَالشَّیْخِ فَکَیْفَ یَصِیْرُ الْعَبْدُ مَوْلیٰ لِمَوْلَاہُ وَلَا تَزَالُ مَوْلَا ئِیَّتُہٗ وَاَبُوِیَّتُہٗ عَنِ الْمُرِیْدِیْنَ در لطائف اشرفی است امّا نزد حضرت قدوۃ الکبرا ہرگز مرید از شیخ بے نیاز نیست چہ ہر دولت وصول وشوکت حصول کہ ویرا دست میدہد بہ یُمن ہمّت اوست **بیت**

مملکت عاشقی وگنج طرب		ہرچہ دارم بہ یُمن ہمّت اوست	

وچگونہ از مرشد بے نیاز بود کہ از برزخ است کہ پرتوے مظہر برزخ البرازخ ہست کہ غایت وصول سالک شہباز وعارف شطّار ہمان برزخ البرازخ خواہد شد چنانکہ از بزرگے[لہ] منقول است کہ میگوید چیزیکہ شما اورا خدا میدانید ما اورا محمّد می خوانیم وچیزے راکہ محمد می خوانید ما اورا خدا **شعر**

بادوست پیام درنہ گنجد		خود بود کہ خود پیمبری کرد	

انتہی قولہ چون امکان انفکاک عبدیّت از مرید واذعان بے نیازی مرید از شیخ اصلا ممکن نیست پس مولیٰ مولاءِ خود شدن چگونہ امکان دارد وہرکسے کہ این عقیدہ دارد مردود الطّریقہ است نعوذ باللہ منہا **لمؤلفہ**

اے بندہ مکن بندگی تافانی مولیٰ شوی	افگندگی باید ترا تا از ہمہ اولیٰ شوی
بیہودگی ہرگز مکن کلہ غرور از سر بنہ	منفک نگردد عبدیت از بندہ کی مولیٰ شوی

سوالِ ہشتم شیخ وارث مسند نبوّت صاحب ارشاد کسی حالت مین مجبور یا کسی صورت مین فیض رسانی مریدون سے باز رہ سکتا ہی یا نہین۔

الجواب شیخے کہ صفتش در مقدمہ گذشت نہ مجبور باشد ونہ از فیض رسانی منزوی تاج خلافت اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَۃً بر سر دارد وخلعت اِنَّکَ الْیَوْمَ لَدَیْنَا

لہ یعنی حضرت محبوب الصمدانی مجدد الف ثانی ۱۲

مکین آئین در برِ مسندِ نبوّت را فرقے از و و صدرِ ولایت را آرایش بدو زیراکہ
مجبوری و معذوری صفتِ مریدان است کہ زیرِ تکمیل می باشند و پیران مظہرِ وجودِ
مطلق و ماذونِ حق اند کہ انوارِ فیوضاتِ الٰہی بر خلق می پاشند وارثِ رسالت اند
و منصب دارانِ رشادت در کشف المحجوب است خداوند تعالےٰ را اولیاست کہ
ایشان را بدوستی و ولایت مخصوص گردانیدہ است و والیانِ ملکِ وے اندکہ
برگزیدشان و نشانہ اظہارِ فعلِ خود گردانیدہ است و با نواعِ کرامت مخصوص و
آفاتِ طبع از ایشان پاک گردانیدہ و از متابعتِ نفس شان برہانیدہ تا ہمّتِ شان
بجز وے نیست و اُنسِ شان جز باوے نہ پیشتر میگویدپس خداوندِ عزّ و جلّ
برہانِ نبوی را تا امروز باقی گردانیدہ است و اولیا را سبب اظہارِ آن کردہ تا
پیوستہ آیات و حجّتِ صدقِ محمّد علیہ و آلہ الصّلوٰۃ والسّلام ظاہر می باشد و مر ایشان را
والیانِ عالم گردانیدہ تا مجرّد مر حدیث وے را گشتہ اند و راہِ متابعتِ نفس را اندر نوشتہ
تا از آسمان باران بہ برکتِ اقدامِ ایشان آید و از زمین نبات بصفاءِ احوالِ ایشان
روید و بر کافران مسلمانان نصرت بہمّتِ ایشان یابند انتہی **قولہ** پس معارف و
تصرّفاتِ قدرت کہ برائے جریانِ فیضانِ نبوّت و حجّتِ تصدیقِ رسالت با یشان
عطا شدہ اند دران مختار اند و منصب دار در قدرت و تصرّفِ ایشان نہ سلب را روئے
و نہ باز پس را راہے زیراکہ در صورتِ سلب ولی از ولایت فرو می اُفتد و نسبتِ
دوستیش بدشمنی مبدّل میگردد و ہٰذا خلافٌ عن شانِ الاولیاءِ المحمّدیّۃ صلعم لانہٗ
قَالَ اللّٰہُ تعالےٰ فِیْ شَانِہِمْ اَلَآ اِنَّ اَوْلِیَآءَ اللّٰہِ لَا خَوْفٌ عَلَیْہِمْ وَلَا ہُمْ یَحْزَنُوْنَ ط
وَالشَّیْخُ فَرْدٌ کَامِلٌ فِیْہِمْ کَیْفَ یُتَصَوَّرُ سَلْبُ الْقُدْرَۃِ عَنْہُ و عطا باز پس کردن
بعید از شانِ خداوندی است در لطائفِ اشرفی است حضرتِ قدوۃ الکبراؔ فرمودند
کہ چون کسے را حق تعالےٰ اندکے از معرفت عنایت کند اگر آنکس بمقتضاے معرفتِ خویش

کارکند معرفتِ وی زیاده گرداند واگر بخلاف معرفت کارکن معرفت موهوبه باز پس
نگردد تا فردای قیامت بوی بحکم آن معرفت معامله کند و لیکن زیادتی ندهد انتهی قوله
چون عطا از خطا هم باز پس نگردد مجبوری و معذوریِ شیخ محفوظ چگونه متصوّر شود
بلکه شیخِ کامل واکمل می گذرد از درجهٔ اذن بعد آنکه می گردد این جناب غوث الثقلین
رضی الله عنه در غنیة الطالبین می فرمایند وَقَدْ یُنْقَلُوْنَ اِلٰی حَالَةٍ بَعْدَ اَنْ جُعِلُوْا
الْاُمَنَاءَ وَخُوْطِبَ کُلُّ وَاحِدٍ مِّنْهُمْ بِالْاِنْفِرَادِ فِیْ حَالَتِهٖ اِنَّکَ الْیَوْمَ لَدَیْنَا مَکِیْنٌ اَمِیْنٌ
فَلَا یَحْتَاجُوْا فِیْهَا اِلٰی اِذْنٍ لِاَنَّهُمْ صَارُوْا کَالْمُفَوَّضِ اِلَیْهِمْ اَمْرُهُمْ ؕ بلکه قول و
فعلِ او عین قول و فعلِ حق می باشد چنانچه می فرمایند حضرت امام حسین علیه السلام
در مرآت العارفین وَاَمَّا الْقِسْمُ الْمُتَعَلِّقُ بِالْحَقِّ وَالْعَبْدِ مَعًا الَّذِیْ یُسَمّٰی بِالْحَقِیْقَةِ الْکُلِّیَّةِ
الْاِنْسَانِیَّةِ فَهُوَ مَرْتَبَةُ الْکَمَالِ وَمَقَامُ الْمُطَّلِعِ وَمَنْزِلُ الْاَشْرَافِ عَلَی الْاَطْرَافِ
وَمَوْقِفُ الْاَعْرَافِ وَفِیْهِ رِجَالٌ یَعْرِفُوْنَ کُلًّا بِسِیْمَاهُمْ لِاَنَّهُمْ مُحِیْطُوْنَ عَلٰی کُلٍّ
وَلَهُمُ الْکَمَالُ الْمُتَعَلِّقُ بِالذَّاتِ وَالْجَلَالُ وَالْجَمَالُ مُنْدَرِجَانِ تَحْتَ الْکَمَالِ وَاَرْبَابُ
هٰذَا الْمَوْقِفِ الْعَارِفُوْنَ الْمُوَحِّدُوْنَ فَاِذَا تَقَرَّرَ هٰذَا فَاعْلَمْ اَنَّ فِیْ هٰذَا الْبَرْزَخِ یَتَّصِفُ
الْحَقُّ بِصِفَاتِ الْعَبْدِ فِی الضِّحْکِ وَالْبُکَاءِ وَالْبَشَاشَةِ وَالْفَرَحِ وَالْمَکْرِ وَالْاِسْتِهْزَاءِ
وَالْمَرَضِ وَالْجُوْعِ وَالْعَطَشِ وَمَا اَشْبَهَ ذٰلِکَ وَالْعَبْدُ یَتَّصِفُ بِصِفَاتِ الْحَقِّ
مِنَ الْحَیٰوةِ وَالْعِلْمِ وَالْاِرَادَةِ وَالْقُدْرَةِ وَالسَّمْعِ وَالْبَصَرِ وَالْکَلَامِ وَالْاِحْیَاءِ
وَالْاِمَاتَةِ وَالْاِنْبِسَاطِ وَالْاِنْقِبَاضِ وَالتَّصَرُّفِ فِی الْاَکْوَانِ وَغَیْرِ ذٰلِکَ انتهی قوله
پس کسیکه از درجهٔ اذن گذشت و اهلِ تفویض گشت مختار است و از کارپردازان کردگار
فیض رسانیِ مریدان و تدبّر و تصرّف در عالمان از کارِ منصبیِ اوست باز ماندن از و
هیکشد بسوی عدمِ اجرای فیضانِ نبوّت و تعطیلِ امضای احکامِ قدرت که
برای همین ضرورت از روی وراثت شیخ بدرجهٔ ولایت رسیده است و مستحقِ خلافت

گردیده فتویٰ ہٰہم مجبوریۃ الشیخ المختار و عدم افاضتہ باطل لان الشیخ غیبہم باطل یفعل ما یشاء و یحکم یرید لمؤلفہ

وارثانِ محمد عربی — نیست مجبور ہر یکے چو نبی
قادر اند از کمالِ قدرتِ حق — می رسانند فیض گر طلبی

سوال نہم قدرتِ عطاءِ معطی و مختارِ مطلق بعدِ عطا باقی رہتی ہے یا نہیں۔

الجواب اعلم انّہ الانسان مظہرٌ لذاتِ الحق و صفاتہٖ و اسمائہٖ والانسان الکامل مظہرہ الاتم و تصدر الافعال منہ بالتجلیۃ الاسماء الالوہیۃ بحسب جامعیتہٖ قال الامام الہمام ابو عبداللہ الحسین علیہ السلام فی مرآت العارفین فبین ذات الحق و ذات الانسان الکامل مضاہاۃ من جہۃ الکلی والاجمالی ویکون الاشیاء فیہما علی الوجہ الکلی والاجمالی و بین علم الحق و علم الانسان الکامل مضاہاۃٌ من حیث مظہریۃ لتفصیل ما اجمل فی الانسانِ الکامل فہو مرآۃٌ للذات بسبب ہذہ المضاہاۃ و الذات متجلیۃٌ علیہ علی الوجہ الکلی والجملی و ظاہرۃٌ بہ لہ و علمہ مرآۃٌ لعلمِ الحق و علم الحق متجلی علیہ و ظاہرۃٌ لہ فما فی الذات مندرجٌ علی الوجہ الکلی و الاجمالی فہو فیہ مندرجٌ علی ذلک الوجہ و ما فی علم الحق ظاہرٌ علی وجہ الجزئی و التفصیلی فہو فی علم الانسان الکامل ظاہرٌ علی الوجہ الجزئی و التفصیلی بل علمہ علمہ و ذاتہ ذاتہ بلا اتحاد معہ و لا حلول فیہ و لا صیرورۃ ہو فانہا محالٌ لان الاتحاد یحصل من الموجودین و کذلک الحلول و الصیرورۃ و ما ثَمّ الا وجودٌ واحدٌ و الاشیاء موجودۃٌ بہ و معدومۃٌ بنفسہا فکیف اتحد فی ہو موجودٌ بہ معدومٌ بنفسہ انتہی قولہ و ہکذا کل صفات الانسان الکامل مرآۃٌ لصفات الحق لذلک ظہر من بعض العارفین فی غلبات حالہم کما فی اللمعات شعر

فی الجملہ مظہرِ ہمہ اسماست ذاتِ من — بل اسمِ اعظم بحقیقت چو بنگرم

فقدرتہ قدرۃ اللہ ولا سبیل فیہا للزوال والنقص لانہ ہو مظہر جامع لقدرۃ الافعال بل تزداد قوتہ بالتصرف کعلم الانسان یکمل بالتعلیم والتجربۃ لان التجربۃ لقابلیتہ کالمصقلۃ تظہر صفات الحق منہ بحسب صفائہ کما تنجلی قابلیۃ الحدید بحسب جلائہ فکیف خفی علیک ان تزال الصفۃ عن ذات الشیخ الکامل والعارف الواصل الذی ہو صورۃ الرحمن صاحب الدوران شیخ الزمان وخلیفۃ اللہ وامینہ وہادی الخلق بالاذن والاختیار ووارث الوراثۃ للنبی الکریم المختار ولا یخفی علیک ان الشیخ الموصوف بہذہ الصفات یکون وجودہ موجودا فی کل ازمنۃ علی سبیل النیابۃ والبدلیۃ کشیخنا ومولانا حضرت خواجہ محمد محمود ابو الرحمۃ حافظ محمد لطافت علی الدیوبندی سلمہ اللہ تعالی فی زماننا موجود علی رؤسنا لمؤلفہ

بفیضِ قادریِ الصابری حافظ مشرف شد	زصابریافت او کلی اویسیہ خلافت را
بیانِ سالِ خلافت بیکند مرآت چون گیری	عدد احمد محمد قادر وصابر لطافت را

وکذا خلیفتہ الذی ہو سابق بالخیرات وجامع للکمالات ومنبع البرکات والسبق بالفیضان واقدم فی الاخوان حاجی الحرمین الشریفین سلطان التارکین صدر الحق رشید الاعظم ابو الصفا جناب مولانا محمد عظمت علی صدیقی الدیوبندی شمس الحافظی الاویسی کالشمس الصابری سلمہ اللہ تعالی الی یوم القرار باللطافۃ والعظمۃ والاقتدار وہو بالغ وکامل بالارشاد والاستاد ولا خلیفۃ[۱] فینا فی زماننا غیرہ الی ہذا الحین قال محبوب الاعظم

[۱] وقتیکہ جناب قدوۃ التارکین عمدۃ العارفین حضرت مولانا حاجی مولوی محمد عظمت علی صدیقی دیوبندی ادام اللہ فیوضاتہم رسالہ ہذا را برائے طبع بمطبع اکبری آگرہ دادند این گدارا ایما بہ تصحیح آن فرمودند بنا بران قبل از آغاز طبع نسخہ منقول عنہ را از آغاز مطالعہ کردن آغازیدم چون بعبارت (ولا خلیفۃ فینا فی زماننا غیرہ الی ہذا الحین) رسیدم عرض کردم کہ آیا در برادران طریقت جناب والا دیگرا حدے خلیفہ نیست ارشاد نمودند

مُحِبُّ الْحَقِّ لِخَلِيفَتِهِ فِي الْإِلْهَامِ الْمُطْلَقِ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ اِرْتِفَاعُ الْاَعْلَامِ عَلَى الْبِلَادِ
دَلِيلٌ بِدَعْوَةِ الْإِسْلَامِ وَالْغِنَاءُ الْمُغَنِّيْ بِطَبْلٍ دَلِيلٌ بِالْفُتُوحِ لَا شَكَّ فِيهِ
خَلِيفَتِيْ كَالسُّلْطَانِ وَحُكْمِيْ كَالْاَعْلَامِ وَالْمُغَنِّيْ دَرَجَتُهُ وَمَنْزِلَتُهُ وَبَرَكَاتُهُ وَكَرَامَاتُهُ
وَالطَّبْلُ هَيْبَتُهُ وَالْغِنَاءُ رَحْمَتُهُ وَدَعْوَةُ الْإِسْلَامِ كَانَتْ دَعْوَةَ الْعِرْفَانِ عَلَى
عِبَادِ الرَّحْمٰنِ فَانْتَشِرُوا فِي الْاَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ مَا تَشَاؤُنَ وَلَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُوْنَ لمؤلفه

مسند آرائے خلافت رشد نام عظمت علی	صدر حق و سرور خیل کرام عظمت علی
اوست شمس الحافظی تابان چو شمس الصابری	تافت خورشید حقیقت یافت نام عظمت علی

فَلَا يُمْكِنُ زَوَالُ الْقُدْرَةِ عَنْهُ لِعَطَاءِ النِّعْمَةِ لِاَنَّهَا لَيْسَ مِنْ قَبِيلِ جُزْءِ الْمُنْفَكِّ
در لطائف اشرفی است حضرت کبیر سریر سلطنت پناهی زمین بوسیده بعرض رسانیدند
که در جریان کلام خاص و عام این سخن می رود که فلان بزرگوار از باغ فنا بلاله زار بقا
خرامید اشاره ولایت و نعمت بدیگرے بخشید عجب می نماید ولایتے که بهزار محنت درینجا
حاصل می شود و نعمتے که بانواع کلفت درین دار و اصل میگردد از بهر آنکه دران دیار
از وے حظ گیرند و حصول درجات عالیه و مقامات متعالیه بدو پذیرند وَالْاٰخِرَةُ
خَيْرٌ وَّاَبْقٰى ۵ مشعر بدوست پس آن ولایت و نعمت بدیگرے چون می دهند
واگر میدهند تصرف بعضے اولیا بعد ممات چنانچه در حیات بود باقی چگونه می ماند
فرمودند که مراد ازین ایثار ولایت و ایراد از ایثار نعمت آن نیست که ولایت مخصوصه
و نعمت خاصهٔ خود بدیگرے میدهند بلکه مراد از وے آنست که طریق سلوک وصول
واقتدائے و روش حصول مقصود و رهنمائی که بوے مخصوص بود بدیگرے نمود
واین شعار بوے بخشود تا بهمان اصول و روش طریق حصول سپرده پے در پے
راه برود چنانچه شیخ خواجگی می فرمایند که شیخ را هم ولایت بالکسر و هم ولایت بالفتح

می باشد آنچه میانِ خلق است وِلایتِ اوّل است چون مرید را بجا رسانند اُصولِ آدابِ طریقت آموختن امّا وَلایتِ دوم معیّتِ حق و قربِ حضرت محمّد مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وآلہٖ وسلم است چون از دنیا نقل کند وِلایتِ اوّل بہرکہ خواہد بخشد و اگر او ندہد روا باشد کہ حق تعالےٰ بیکے از دوستانِ خود آن ولایت را بخشد امّا وَلایتِ ثانی ہمراہِ او باشد و با خود برد انتہی قولہ پس عقلاً و نقلاً بپایۂ ثبوت رسید کہ قدرت از مَظہرِ قدرت بتصرّف در امورِ ظاہری و باطنی منفک نگردد و از دادنِ نعمت بدیگرے ازو منتقل نشود مثلہ کمثل السّراجِ لَو تَصِلُ سِلسِلَۃُ اِصنَاعِہٖ الیٰ غَیرِ النِّہَایَۃِ لَا تَزَالُ قُوَّتُہٗ اَللّٰہُمَّ اکْشِفْ غِطَآءً عَنْ بَصِیْرَۃِ الْغَافِلِیْنَ بِرَحْمَتِکَ یَا اَرْحَمَ الرّٰحِمِیْنَ

لمؤلفہ

ملکین ہے امین است درحقِ شان — زحق یافتند اختیارِ جہان
نہ مسلوبِ قدرت نہ مجبورِ محض — عطا می کنند ہرچہ خواہند ہمان

سوال دہم اگر ارشادِ حقیقت اور ارشادِ مجاز مین توافق نہ ہو تو واجب التّعمیل کونسا ارشاد ہے۔

الجواب واجب التعمیل ارشادِ پیرِ مجاز است زیرا کہ شیخ رمز آگاہِ حقیقت واہلِ راز است فہمِ مبتدی از ادراکِ کلامِ حقیقت منجر بقصور و علمِ شیخ از عَلَّمْنَاہُ مِنْ لَّدُنَّا عِلْمًا منجر بحضور کسیکہ وارثِ ارشادِ وَمَا یَنْطِقُ عَنِ الْہَوٰی باشد سجّادہِ ارشادش بجا باشد اگرچہ کلامش خلافِ کلامِ حقیقت مفہوم شود لیکن محال است کہ خلافِ حق بود شعر

بمے سجّادہ رنگین کن گرت پیرِ مغان گوید — کہ سالک بے خبر نبود زراہ و رسمِ منزلہا

در لطائفِ اشرفی است حضرت قدوۃ الکبرامی فرمودند کہ مقولۂ شیخ را عین مقولۂ حق داند اگر نوعے در مقولۂ شیخ تَوَقّفے افتد بقصورِ فہمِ خود حمل کند و بعد از صفائیِ اوراک

ہمان سخن بہ محلِ صواب خواہد رسید تقریباً می فرمودند کہ حضرتِ مخدومی میفرمودند کہ حضرتِ شیخ نظام الحق والدّین طابَ مَثواہُ دعا، از پیرِ خود شیخ فرید الحق والدّین آموختہ بودند و بموجب فرمودۂ پیر در وظائف آوردہ مداومت میکردند ما کہ لفظ از ان دعا ظاہرِ اعراب غلط می نمودند ہر چند کہ علماءِ نحوی مبالغہ میکردند و تغییرِ اعراب می فرمودند ایشان تغیّر نمی کردند و ہمچنان می خواندند بحدیکہ متعلّے بحد شد کہ این لفظ غلط است فرمودند اگر من این را غلط پندارم پس پیرِ خود را بغلط نسبت کردہ باشم و ہذا مُحالٌ بعد از تحقیق و تطبیق بمسئلۂ نحوی چنان ہر یک معلوم کردند کہ ہمان اعراب صواب بود چنانکہ شیخ می خواند **فرد**

کسیکہ طالب و سالک رہِ خدا باشد ‌ ‌ دم از خطاش زدن بدتر از خطا باشد

انتہی قولہ پس از اقوالِ مشائخ متقدمین و متاخرین بدرجۂ تحقیق پیوست کہ مقولۂ شیخ را عینِ مقولۂ حق دانستہ بلا تردّد و بے دغدغہ بران عمل کند و بر قولِ شیخ ہرگز قولِ دیگر را ترجیح ندہد کہ گنجائش می شود ابلیس را بوسوسہ اندازی و اغواپردازی **فی المثنوی**

گفتۂ او گفتۂ اللہ بود ‌ ‌ گرچہ از حلقومِ عبد اللہ بود

لمؤلفہ

بر مسندِ محمدیؐ مسند پناہی است او ‌ ‌ حق گوید آنچہ گوید عارف کماہی ات او

امرش کہ امرِ حق است تعمیلِ امرِ او کن ‌ ‌ زانرو کہ واقفِ رموزِ سرِّ الٰہی است او

عَصَمَنَا اللّٰہُ وَسَائِرَ الطَّالِبِیْنَ وَالْحَافِظِیْنَ مِنَ الزَّلَلِ وَالْخَلَلِ بِحَقِّ الْحَافِظِ الَّذِیْ ہُوَ مَظْہَرُ الْحَقِّ وَالظَّاہِرُ فِیْہِ اِلَیْہِ وَلَا سِوَاہُ وَہُوَ بِکُلِّ شَیْءٍ مُحِیْطٌ بِلَطَافَتِہِ الذَّاتِیِّ وَبِکَثَافَتِہِ الصِّفَاتِیِّ **رباعی**

لَا اٰدَمُ فِی الْکَوْنِ وَلَا اِبْلِیْسُ ‌ ‌ لَا مُلْکُ سُلَیْمَانَ وَلَا بِلْقِیْسُ

فالکلّ عبارةٌ و انتَ المعنیٰ   اے انتَ للقلوبِ مقناطیس

مسدس لمؤلفه

صورہائے اسمائے کنز الوجود   بحسنِ بتان پردہ از رخ کشود
نہ بد مظہرِ جامعش در شہود   مگر آنکہ از من دلِ ما ربود
لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روئے حافظ نمود

چہ می پرسی از کنتُ کنزاً خبر   نہان است قادر بسرِّ قدر
ترا چشمِ حق بین کشاید اگر   عیان را بیان چیست اے بیخبر
لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روئے حافظ نمود

احد میم احمد چو بر رخ کشید   دو قوسِ ظہور و بطون شد پدید
ہمون نقطۂ اوّل آخر رسید   رخِ ثَمَّ وجہ اللہ دید آنکہ دید
لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روئے حافظ نمود

نظام الحق دین و دنیا توئی   مہِ مصر و یعقوب شیدا توئی
ہمہ شئ و پنہان و پیدا توئی   نہ من گویم این بلکہ گویا توئی
لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روئے حافظ نمود

مرا دوش می گفت پیرِ مغان   چہ بیہودہ می گردی گردِ جہان
نقابے کشیدہ برُخ جانِ جان   ز وحدت سوئے کثرت آمد عیان

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روئے حافظ نمود

حقیقت چو بازارِ صورت کشاد — بجائیکہ بایست ہر شئے نہاد
ترا زینتِ صورتِ خویش داد — بشر آنکہ داند بشر او فتاد

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روئے حافظ نمود

بچرخِ ولایت خطِ استوا — ز تو شد کہ کردند جائے ترا
باوسط ز تو فخر شد نے ترا — ازان خیر فرمود خیر الورئے

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روئے حافظ نمود

قضا و قدر روئے با پائے تو — ملایک ہمیشہ جبین سائے تو
روان ہر طرف فیضِ دریائے تو — بہ دیر و حرم شور و غوغائے تو

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روئے حافظ نمود

بہر پردہ دیدیم روئے ترا — ز ہر گل شمیدیم بوئے ترا
بایمان خریدیم کوئے ترا — چو از حق شنیدیم خوئے ترا

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روئے حافظ نمود

ز روز ازل محوِ روئے تو ایم — گرفتارِ خمہائے موئے تو ایم
بہر جا کہ ہستیم سوئے تو ایم — بیلے گفتہ در گفتگوئے تو ایم

لطافت علی صابر اللہ بود

جمالِ خود از روے حافظ نمود

بده بادهٔ ناب اے ساقیا   که زد جوش در سینه سرِّ خدا
بمن تافت حق ہمچو شمس الضحیٰ   به بینم اینک خدا بر ملا

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روے حافظ نمود

زدی آتشے در دل و جانِ من   ربودی زمن دین و ایمانِ من
توئی نان توئی رُوح و ریحانِ من   شناسم ترا جان جانانِ من

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روے حافظ نمود

شرابِ محبت بنوشان مرا   لعشقِ خودم دار جوشان مرا
رہائی ده از خود فروشان مرا   که یاد است از اہلِ ہوشان مرا

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روے حافظ نمود

مرا شوقِ روے تو از من ربود   من و تو بدر رفت ماند آنچه بود
چنان منکشف گشت سرِّ وجود   ہُوَ الْاَوَّل آخر بغیب و شهود

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روے حافظ نمود

گذشتم ز خود با تو پرداختم   بدرد و غمِ عشقِ تو ساختم
ترا از حق و حق ز تو یافتم   ہمان یافتم آنکه بشناختم

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روے حافظ نمود

ز حرص و ہوائے خود آنکس رہید — کہ جز بندگی چارۂ خود ندید
چو پے حق بحق کے تو اندر رسید — من از دید گویم نہ گویم شنید

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روے حافظ نمود

گذشتیم از خویش و از خیر و شر — ز دنیا و عقبیٰ نعیم و سقر
بمستی ندانم چہ گویم دگر — ترا دانم و من ندانم دگر

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روے حافظ نمود

نہ ترسم کہ اعدا براہِ من اند — کہ قادر و صابر پناہِ من اند
خدا و محمد شد گواہِ من اند — حقایق ہمہ در نگاہِ من اند

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روے حافظ نمود

نہ من کفر دانم نہ اسلام را — نہ آغاز دانم نہ انجام را
ادا می کنم لیک پیغام را — مرا گفت حق گو دل آرام را

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روے حافظ نمود

چو من بندۂ بندگانِ توام — ز ادنیٰ ترینِ سگانِ توام
اگر حافظی خوانی آنِ توام — ز روز ازل در بیانِ توام

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روے حافظ نمود

خلیل از غلامانِ درگاہِ او — سگِ روسیاہِ سرِ راہِ او

نگوید چرا چونکه الله او	همین دسهدم گوید همراه او

لطافت علی صابر الله بود
جمالِ خود از روسے حافظ نمود

خاتمه

بدان اسعدک الله تعالےٰ که حق جلّ وعلا انبیا و اولیا را مظهرِ هدایتِ خود ساخت و در ایشان که الانسان سرّی و صفےٰ است بسرّ خود پرداخت اطاعت و تبعیت اینان نسبت سجود کرد پس شیخ کامل و اکمل که جانشینِ محمد مصطفےٰ صلی الله علیه و آله وسلم و خلیفه علی مرتضےٰ کرم الله وجهه است تا او را قبلهٔ مراد و مربّیِ مبدء و معاد ندانی در خسرانِ ابد بمانی هرگز ره بحق نبری ولتّا ابلیس خوری هوشیار باش و خود را بشناس تا او را شناخته باشی مصرعه

الله الله پا منه از حدِّ خویش

کار با عبودیت باید ساخت و سر بالوهیت نباید افراخت که بخلافِ او گام زدن گمراه شدن است و با او دعوی همسری و برتری ساختن بسوے مظهر انا خیرٌ منهُ پرداختن و خود را شریکِ بیعتِ او شمردن بشرک مردن و به جانشینیِ او هوس داشتن مرگِ او خواستن و بے اخلاص و محبّتِ او مستفیض بفیضان پنداشتن خود را در تیهِ ضلالت انداختن و از ادب و خدمتِ او پهلو تهی نمودن خود را بے نیازی ستودن و خود را مولاے او گمان بردن نقشِ عبودیّت از جبینِ خود ستردن و او را مجبور و مسدود الارشاد دانستن در فیضان بر روسے خود بستن و بسلبِ قدرتِ او معتقد گشتن تعلّق از او هشتن و بارشادِ او گوش نه نهادن درِ غوایت بر خود کشادن است زینهار زینهار خود را با ادب دار تا برقِ غیرتِ حق بر خرمنِ جان و ایمانت نیفتد و همه دنیا

و دینت نسوزد پیشِ او کَالْمَیِّتِ فِی یَدِ الْغَسَّالِ باید بود همه مرادات خود را محو مرا او باید نمود و رنه ابلیس در پس است اگر کس است همین حرف بس است وَ اللّٰهُ یَهْدِیْ مَنْ یَّشَآءُ اِلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ اَعَاذَنَا اللّٰهُ وَ اِیَّاکُمْ مِنَ الشَّیْطَانِ الرَّجِیْمِ

لمؤلفه

الهی من نه گفتم آنچه گفتم قلم سان نیست یارائے نهفتم
کشد ما را بهر سوئے که خواهد دلِ ما را بحُسنِ خود رباید
ربودِ خود به بودِ او چو دیدم زبودِ خویشتن کلّی رمیدم
نمی دانم منم من یا که اویم نه من هستم نه اویم من چه گویم
زحُسنِ خود بخود صد جلوه دارد سرِ خود از من و او می بر آرد
بشکلِ احمد آمد از احد چون علی گرد است نامِ خویش بیچون
بقدرتِ خود نمایان است قادر بجورِ عشقِ خود خود گشت صابر
چو دید از صبرِ خود در خود لطافت لطافت با علی آمد ظرافت
طریقم من که از من می چکد آن هر آنچه در نهادم کرد پنهان
نه پنهان و عیان در عشق گنجد که عشق است آنکه خود را خویش سنجد
بگفتا لَا اُحِبُّ الْاٰفِلِیْنَ زن خدا حافظ خلیل از خود مگو من
من و ما در خلاف آرد که هستی بجز او نیست اندر حق پرستی
زندم همسری و برتری من اَنَا خَیْرٌ بود از سروری من
بدستِ اوست چون دستِ تو اے دل توان رفتن پئے او سوئے منزل
هوس داری بجائے او نشستن نباشد جز بپائے خویش گشتن
اگر کاری نه در دل تخمِ اخلاص بکامِ دل نیابی ثمرهٔ خاص
حقِ او آنکه پیشش تو نباشی برون آئی ازین صد دل خراشی

چنان در بندگی افگندگی کن	کہ جز مولی مبین در عرصۂ کن
مبین مجبور قادر را کہ شاہ است	برائے بندگان عالم پناہ است
چو او قدرت عطائے خود نماید	بیکدم از عدم صد عالم آید
بجز امرش نباشد امر دیگر	غلیل ازپیش مردن میرو بگذر

تِلْکَ عَشَرَۃٌ کَامِلَۃٌ لِدَفْعِ الْاَوْہَامِ الْبَاطِلَۃِ ہُدًی لِلطَّالِبِیْنَ وَمَوْعِظَۃٌ لِلْغَافِلِیْنَ مَنْ سَلَکَ عَلَیْہَا بَلَغَ مَبْلَغَ الرِّجَالِ وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْہَا ہَلَکَ فِی الضَّلَالِ اَللّٰہُمَّ بَارِکْ لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا بِحَقِّ سَیِّدِنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدٍ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ وَعَلٰی آلِہٖ وَاَصْحَابِہٖ اَجْمَعِیْنَ بِرَحْمَتِکَ یَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِیْنَ ۞

[illegible]

تقریظ از نتیجۂ فکر عالم باعمل فاضل اجل قدوۃ السالکین زبدۃ العارفین جناب مولوی سید حسن صاحب صابری قریشی علوی کلیامی پنجابی من مضافات راولپنڈی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

یَا مَنِ انْجَذَبَتْ قُلُوْبُ الْعَالَمِیْنَ اِلَیْہِ وَحَضَرَتْ جَنَانُ الْعَارِفِیْنَ لَدَیْہِ علّامیکہ مشت خاک را بفحوائے وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَاءَ کُلَّہَا تعلیمے کرد کہ نوریان پیشش سر بسجدہ نہادند و گفتند سُبْحَانَکَ لَا عِلْمَ لَنَا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا اِنَّکَ اَنْتَ الْعَلِیْمُ الْحَکِیْمُ حکیمیکہ بنائے حیات ذیحیات چون حباب بر آب نہاد۔ قادریکہ در قطرۂ آب بے آب قدرتے انداخت کہ بعساکر عجز و انکساری ملک خلق را فتح نمودہ علم سبحانی۔ و انا لسحق

وبل فی الدارین غیری - ومن خدایم بعرش افراخت - چہ یارا ے عامی ناکس را کہ بہ باز کردن نسخہ تحمیدش جائے کہ افصح العرب والعجم دفتر حمدش از عجز طی کند حمدش آنکہ خود گفت و دُر ثنایش آنکہ خود سُفت لیس کمثلہ شیء وھو السمیع العلیم درود نامحدود و سپاسے وآل واصحابش را کہ کافر و مومن عاشق حسنش - اگرچہ نداشتند

فکل معز بحبوب یدین لہ — جمیعھم لک قد دانوا وما فطنوا

شفیقے کہ گروہ بے فطانت گم گشتہ وادی ضلالت را شمع ایمان بالجبر بکف می نہد وطریق ہدایت وسبیل رشادت بنماید ابیات

محمد ہادی اولاد آدم
محمد باعث ایجاد عالم
ہمین باشد بہر ساعت کلامم
محمد مظہر آثار وحدت
باولاد و باصحابش سلامم
محمد گوہر دریاے قدرت

امابعد بر ضمیر منیر طالبان راہ حق و مریدان مظہر وجود مطلق مکشوف باد کہ درین زمان لطافت و دوران سعادت کہ بست و ششم محرم الحرام وسن ہجری المقدس یکہزار سہ صد و چہارده [۱۳۱۴] است بفضل اللہ مجیب دلفریب بصد زینت وزیب کہ نہ چشمے دیدہ و نہ گوشے شنیدہ جواب سوالات شاہد و مدید اعنی کتاب فیض انتساب ہدیۃ المرید از تصنیف منیف جامع معقول و منقول حاوی فروع واصول قدوۃ الحکما الراسخین الظاہریۃ والباطنیۃ عمدۃ الواصلین زبدۃ الکاملین مخزن سرائر عرفان معدن عشق سبحان جناب مولوی محمد خلیل الرحمن صاحب ادام اللہ فیوضاتہم کرانوی بحلۂ پارسی آراستہ گشتہ بحلیۂ عربی پیراستہ شدہ از نہان خانۂ بطون بمنصۂ ظہور نشست باید کہ بدیدار فیض آثارش عین را نورے و قلب را سرورے بخشند

اعلان

کتاب ہذا بموجب ایکٹ ۲۵ سنہ ۱۸۶۷ع داخل رجسٹر گورنمنٹ ہوگئی ہے کوئی صاحب بلا اجازت مصنف قصد طبع نہ فرماویں ورنہ بعوض نفع نقصان ہوگا -